

Een onderschat probleem: disproportionele juridische druk op de Nederlandse journalistiek

**Een onderzoek naar de omvang en impact van juridische druk op de
Nederlandse journalistiek door Free Press Unlimited (2024)**

**FREE
PRESS
UNLIMITED**

Over dit rapport

Auteurs:

Emma Bergmans en Jasmijn de Zeeuw

Publicatiedatum:

10 april 2024

Over Free Press Unlimited

Free Press Unlimited (FPU) is een non-profit persvrijheidsorganisatie. We werken vanuit ons kantoor in Amsterdam samen met meer dan 300 lokale mediapartners in meer dan 50 landen. Met hen werken we aan onze missie om onafhankelijk nieuws en informatie beschikbaar te maken voor iedereen.

Dit rapport is geschreven in het kader van FPU's aandacht, in Nederland en in het buitenland, voor juridische druk op journalisten en de impact van Strategic Lawsuits Against Public Participation (SLAPPs) op toegang tot informatie.

Verantwoording rapport

Voor dit rapport hebben de twee auteurs, in dienst bij Free Press Unlimited, onderzoek gedaan naar de mate waarin juridische druk op de Nederlandse journalistiek voorkomt en wat de impact hiervan is. De onderzoeksbevindingen komen voort uit gesprekken met vijftig journalisten, hoofd- en eindredacteurs, media-advocaten, in-house juristen en vertegenwoordigers van de NVJ, de NDP, en Reporters Shield. Voor het rapport is daarnaast gebruikgemaakt van rechterlijke uitspraken, publieke documentatie en andere secundaire bronnen. Gezien de gevoeligheid van het onderwerp is ervoor gekozen om geen lijst met respondenten op te nemen. Zaken of quotes waarin media of journalisten bij naam genoemd worden, zijn vooraf aan geïnterviewden voorgelegd. Aan relevante eisende partijen die in deze zaken genoemd zijn is de gelegenheid geboden tot het geven van wederhoor. Daarbij is aan hen de concepttekst over de betreffende zaak gestuurd, met het verzoek om hier binnen twee werkdagen op te reageren (deze termijn is voor partijen die meer tijd nodig hadden verlengd met drie dagen). Vrijwel al de benaderde partijen hebben een reactie gestuurd. Deze reacties zijn verwerkt in dit rapport en enkele integrale reacties van deze partijen zijn terug te lezen op onze website via <https://www.freepressunlimited.org/nl/actueel/onderzoek-fpu-toenemende-juridische-druk-nederlandse-media>.

Inhoudsopgave

Samenvatting	4
Introductie	7
Hoofdstuk 1: Beoordelingskader juridische druk en SLAPPs	10
Juridische druk & SLAPPs: hoe passen we deze criteria toe?	13
Hoofdstuk 2: Juridische druk op de Nederlandse journalistiek	15
Hoofdstuk 3: SLAPP-zaken in Nederland	31
Hoofdstuk 4: Impact op de onafhankelijke journalistiek	44
Hoofdstuk 5: Aanbevelingen	51
Toolkit voor journalisten en media	55

Samenvatting

De impact van juridische druk op de Nederlandse journalistiek wordt onderschat, en Nederlandse media hebben zelfcensuur toegepast naar aanleiding van juridische druk. Dat is de belangrijkste bevinding van dit onderzoek, verricht door persvrijheidsorganisatie Free Press Unlimited, onder vijftig journalisten, hoofdredacties, media-advocaten, in-house advocaten en andere partijen. Het onderzoek bouwt voort op een survey van de Nederlandse Vereniging van Journalisten en PersVeilig uit 2023, waaruit bleek dat bijna 50% van de deelnemende journalisten en meer dan 90% van de Nederlandse hoofdredacties weleens te maken had met dreiging van juridische stappen naar aanleiding van een publicatie.

Dit onderzoek kijkt specifiek naar '**juridische druk**': gevallen waarin de inzet van juridische middelen tegen journalisten en media een disproportioneel effect heeft op de journalisten en hun onderzoek in kwestie. Dit is niet alleen relevant voor media, maar belangrijk voor de democratie: als journalisten onder druk van een juridische procedure zelfcensuur gaan toepassen, bijvoorbeeld omdat ze de financiële gevolgen van een procedure niet kunnen dragen, zorgt dit ervoor dat de toegang van burgers tot informatie beperkt wordt. Zo kan een *chilling effect* op persvrijheid ontstaan en zijn journalisten minder goed in staat om hun controlerende taak uit te voeren.

De zwaarste, en meest zorgwekkende, vorm van juridische druk zijn zogeheten **SLAPPs: Strategic Lawsuits Against Public Participation**. Deze rechtszaken worden ingesteld door rijke en machtige actoren tegen journalisten, mensenrechtenverdedigers en maatschappelijke organisaties, met als voornaamste doel hen te intimideren en onder druk te zetten. Deze zaken nemen toe in Europa. In de week van 8 april 2024 tekenden de Europese Raad en het Europese Parlement een langverwachte Europese richtlijn om journalisten en mensenrechtenverdedigers te beschermen tegen SLAPPs. Binnen twee jaar moet de richtlijn omgezet zijn in Nederlandse wetgeving.

Vanzelfsprekend zijn niet alle juridische stappen na publicatie disproportioneel of intimiderend: toegang tot het recht is een essentiële democratische waarde. Zoals ook veel journalisten en media benadrukken: media zijn weerbaar en geven aan het belangrijk te vinden dat ze aanspreekbaar zijn op fouten en onzorgvuldigheden. Procederen tegen media is dan ook in beginsel uiteraard toelaatbaar.

Het heersende beeld, zoals ook naar voren komt in de meest recente overheid inventarisatie, is dat SLAPPs en het gebruik van juridische procedures om journalisten te intimideren, niet voorkomen in Nederland. In dit rapport stellen we vast dat dit niet klopt en illustreren we aan de hand van een aantal voorbeelden wanneer we het gerechtvaardigd vinden om te stellen dat er sprake is van juridische druk of SLAPPs, welke impact dit heeft op de Nederlandse journalistiek, en hoe deze beperkt zou kunnen worden.

De meerderheid van de geïnterviewden geeft aan dat in hun ervaring juridische actie naar aanleiding van onderzoek, wederhoor en publicatie/uitzending toeneemt. Schattingen van, bijvoorbeeld, de frequentie van advocatenbrieven verschillen per medium van een tot twee brieven per maand bij landelijke dagbladen tot gemiddeld tien advocatenbrieven voor elke zestien uitzendingen. De vaakst genoemde voorbeelden van middelen die voor media de grens bepalen tussen een reguliere advocatenbrief of dagvaarding en **juridische druk** zijn: het persoonlijk dagvaarden van journalisten, het eisen van hoge (immateriële) schadevergoedingen, het uitoefenen van (gelijktijdige) druk op bronnen, klokkenluiders en betrokken deskundigen en het ongefundeerd aangifte doen voor smaad of laster tegen journalisten bij het Openbaar Ministerie.

Aan de hand van de Europese anti-SLAPP richtlijn en criteria die ontwikkeld zijn door de Europese Coalitie tegen SLAPPs (CASE) hebben we zaken geanalyseerd die tijdens interviews met journalisten en advocaten werden beschreven als (mogelijke) SLAPP. We beschrijven in het derde hoofdstuk drie voorbeelden van zaken tegen journalisten en media waarop we deze criteria toepassen en vinden dat gesteld kan worden dat er sprake is van een SLAPP.

Hoewel de hoeveelheid SLAPPs en voorbeelden van juridische druk vanzelfsprekend niet op gelijke voet staan met bekende 'SLAPP-jurisdicties' als het Verenigd Koninkrijk, tonen deze voorbeelden en bevindingen aan dat de bestaande waarborgen tegen SLAPPs in Nederland verstevigd moeten worden. De beschreven casussen illustreren dat de bestaande waarborgen in Nederland onvoldoende beschermen, en niet geschikt zijn om een zaak in een vroeg stadium af te kunnen remmen en de kosten en impact ervan voor media en betrokkenen te beperken.

Impact van juridische druk op de Nederlandse journalistiek

We hebben 18 voorbeelden van zelfcensuur als gevolg van juridische druk geconstateerd. Hierbij leidde (het risico op) procedures ofwel direct tot zelfcensuur - media stopten (tijdelijk) met verder onderzoek naar een bepaald onderwerp of lieten bijvoorbeeld preventief informatie zoals namen weg, ook als ze genoeg bewijsmateriaal hadden - of indirect. In die gevallen komen belangrijke voorwaarden voor journalistiek en nieuwsgaring onder druk te staan, zoals financiële middelen en medewerking van bronnen en deskundigen. In enkele gevallen viel juridische druk samen met (angst voor) fysieke of online intimidatie, en werd zelfcensuur (ook) om die reden toegepast.

Zelfcensuur ligt gevoelig en media vermijden dit vanzelfsprekend zoveel mogelijk. De voorbeelden die we beschrijven in hoofdstuk 4 zien op het (tijdelijk) stopzetten van onderzoek, het uitstellen van publicaties, het weglaten van namen of details (die wel relevant en gefundeerd worden geacht), het afzwakken van de toon en/of aanpassen van de vorm zodat het artikel minder weerstand oproept. Een ander belangrijk effect is de intimiderende werking in tweede lijn, waarbij media onderzoek en onthullingen van andere titels niet, zoals anders wel het geval was geweest, voortzetten of overnemen uit angst voor dezelfde juridische gevolgen die de oorspronkelijke auteurs treffen.

Juridische druk kan daarnaast forse financiële gevolgen hebben en vraagt tijdinvestering van de betrokken journalisten. Met name lokale, kleine media en freelancers zijn hier het kwetsbaarst voor, en zijn het meest geneigd om uit angst hiervoor over te gaan op zelfcensuur. Grote media en journalisten in dienst hebben betere toegang tot preventiemaatregelen en genieten daardoor meer rugdekking. Tegelijk constateren we ook bij hen verschillende voorbeelden van, en risico's op, zelfcensuur, onder andere door onuitgesproken zorgen over gevolgen voor baanzekerheid, titel of programma bij hoge juridische kosten, de gevolgen van persoonlijk dagvaarden en aanvallen van journalisten, en de (zorgen over) mogelijk uiteenlopende belangen van werkgever, hoofdredactie en journalist.

Aanbevelingen

In dit rapport doen we aanbevelingen aan de Nederlandse overheid, de Orde van Advocaten en media. De belangrijkste aanbeveling die we doen aan de overheid is om de transponering van de Europese richtlijn zo aan te pakken dat dit leidt tot waarborgen die nu in de praktijk ontbreken in SLAPP-zaken. We doen hiervoor enkele concrete voorstellen, zoals uitbreiding van het wetsartikel over misbruik van procesrecht (art. 3:13 BW). We stellen ook voor om de waarborgen uit de anti-SLAPP richtlijn voor alle zaken in te voeren, en niet alleen in zaken met een grensoverschrijdend element. Het onderzoek toont aan dat de overgrote meerderheid van de gevallen in Nederland zaken

tussen twee Nederlandse partijen betreft waarbij het centrum van de belangen zich in Nederland afspeelt. Dit maakt het Nederlandse rechtssysteem weerbaarder tegen deze zaken. Aan de Orde van Advocaten bevelen we aan om de dialoog aan te gaan over de impact van juridische druk op de onafhankelijke journalistiek. Aan media bevelen we aan om de bescherming van freelancers beter te regelen en doen we concrete voorstellen om het onderwerp beter bespreekbaar te maken en zo het risico op zelfcensuur en impact op journalisten verder te beperken.

Introductie

“Journalisten in Nederland zijn voorzichtiger met publiceren om het risico op juridische stappen te vermijden”. Begin 2023 trokken de Nederlandse Vereniging van Journalisten (NVJ) en PersVeilig deze conclusie na een survey onder journalisten en media in Nederland over juridische risico's en juridische intimidatie.¹ Uit dit onderzoek, waaraan 858 journalisten en 39 redacties meededen, bleek dat bijna 50% van de deelnemende journalisten en meer dan 90% van de Nederlandse hoofdredacties weleens te maken heeft met dreiging van juridische stappen naar aanleiding van een publicatie.

Hoewel 'dreigen met juridische stappen' niet per definitie disproportioneel is of bedoeld is om journalisten het zwijgen op te leggen, zijn deze cijfers wel zorgwekkend. Hoe vaak leidt juridische druk ertoe dat informatie de krantenpagina's niet haalt, of wordt onderzoek afgeschaald vanwege het risico op rechtszaken? Om beter inzicht te krijgen in welke mate er sprake is van juridische druk, heeft Free Press Unlimited in de afgelopen vijf maanden onderzoek gedaan. De vraag die we gesteld hebben is: *‘Wat is de impact van juridische druk op de Nederlandse journalistiek en de toegang tot informatie?’*

In veel Europese landen is gesignaleerd dat juridische middelen steeds vaker gebruikt worden om kritische stemmen het zwijgen op te leggen en het werk van journalisten te ondermijnen.² In april 2024 treedt voor het eerst Europese wetgeving in werking die doelwitten van dergelijke zaken, *Strategic Lawsuits Against Public Participation* (SLAPP), tegen deze rechtszaken moet beschermen. In reactie op het oorspronkelijke voorstel voor deze richtlijn schreef de Minister van Buitenlandse Zaken in 2022: *“In Nederland zijn geen SLAPPs als zodanig bekend”* en *“In algemene zin kan echter worden gezegd dat juridische procedures in Nederland niet als middel worden aangewend om journalisten en mensenrechtenverdedigers te intimideren of bedreigen”*.³ De Staat stelde dus op dat moment dat dit probleem in Nederland niet voorkomt, een reflectie van het heersende beeld dat deze zaken in Nederland niet voorkomen.

In dit onderzoek hebben we, naar aanleiding van de resultaten van de NVJ en PersVeilig survey, onderzocht of deze inschatting klopt. In dit rapport beschrijven we in **hoofdstuk 1** het beoordelingskader voor juridische druk en SLAPPs dat we hanteren in dit onderzoek. In **hoofdstuk 2** gaan we in op de omvang en voorbeelden van juridische druk in Nederland. Drie voorbeelden van zaken waarin we het gerechtvaardigd vinden om te spreken van een SLAPP zijn opgenomen in **hoofdstuk 3**. **Hoofdstuk 4** beschrijft onze bevindingen over de impact, en onze aanbevelingen aan overheid en media staan in **hoofdstuk 5**.

1 NVJ. 1 maart 2023. Juridische dreigementen maken journalisten voorzichtiger met publiceren.

<https://www.nvj.nl/nieuws/juridische-dreigementen-maken-journalisten-voorzichtiger-publiceren>

2 Thomson Reuters Foundation & Tow Center for Digital Journalism - Columbia University / Joel Simon, Carlos Lauría, Ona Flores. April 2023. Report: Weaponizing the Law: Attacks on Media Freedom. <https://medialegalattacks.com/#get-the-report>; The Coalition Against SLAPPs in Europe. August 2023. Report SLAPPs: A Threat to Democracy Continues to Grow. <https://www.the-case.eu/wp-content/uploads/2023/08/20230703-CASE-UPDATE-REPORT-2023-1.pdf>

3 Brief van de Minister van Buitenlandse Zaken, W.B. Hoekstra, aan de Eerste Kamer der Staten-Generaal. 3 juni 2022. 36 009 EU-voorstellen inzake Europese democratie. https://www.eerstekamer.nl/eu/behandeling/20220603/brief_van_de_minister_van_buza, p.4.

Juridische druk

Een veelgehoorde zorg tijdens onze interviews was dat het beeld zou ontstaan dat elke juridische reactie op een persuiting onrechtmatig of disproportioneel is. Dit is niet het geval: toegang tot het recht is een essentiële democratische waarde, en juridische stappen na een publicatie zijn niet in alle gevallen disproportioneel of intimiderend. Zoals ook veel journalisten en media benadrukken: media zijn weerbaar, en vinden het belangrijk dat ze aanspreekbaar zijn op fouten en onzorgvuldigheden. Procederen tegen media is dan ook in beginsel uiteraard toelaatbaar.

In deze zaken spelen twee belangen: het recht op vrijheid van meningsuiting en vrije nieuwsgaring aan de kant van de journalistiek, en het recht van het publiek om geïnformeerd te worden, zijn van groot gewicht in een gezonde democratie. Tegelijkertijd hebben partijen over wie bericht wordt in beginsel het recht op toegang tot de rechter. Daar kunnen zij een beroep doen op hun rechten, zoals bijvoorbeeld het recht om gevrijwaard te blijven van lichtvaardige beschuldigingen.

We zoomen in dit onderzoek in op gevallen waarvan wij het gerechtvaardigd vinden om te spreken van **'juridische druk'**. Hiermee bedoelen we: gevallen waarin juridische middelen op een disproportionele manier worden ingezet tegen journalisten en media naar aanleiding van publicaties of lopend onderzoek van publiek belang en daarbij een negatief effect hebben op de publicatie of het onderzoek in kwestie, of de journalisten en journalistiek in algemene zin. Bij juridische druk gaat het om kwesties waarbij de (combinatie van) juridische middelen die ingezet worden, dermate gericht (lijken te) zijn op het stilleggen van onderzoek en publicatie, of zo disproportioneel zijn ten opzichte van de geclaimde schade, dat ze als intimiderend aangemerkt kunnen worden of tenminste zo ervaren kunnen worden.

SLAPPs

De zwaarste, en meest zorgwekkende, vorm van dergelijke juridische druk zijn zogeheten **SLAPPs: Strategic Lawsuits Against Public Participation**. Deze rechtszaken worden vaak ingesteld door rijke en machtige actoren en zijn rechtszaken tegen journalisten, onafhankelijke media, mensenrechtenverdedigers en maatschappelijke organisaties, met als voornaamste doel hen te intimideren, onder druk te zetten en hen het zwijgen op te leggen. Niet alleen zijn SLAPPs zeer tijd- en geldrovend, maar ze hebben ook een afschrikwekkende werking op de vrijheid van meningsuiting: journalisten en critici denken wel twee keer na voor ze zich over de onderhavige onderwerpen uitlaten.⁴ Daarmee hebben deze zaken een direct effect op de democratie: ze beperken de controlerende macht van de journalistiek en de toegang van burgers tot onafhankelijke informatie.

In Europees verband is momenteel veel aandacht voor SLAPPs: uit onderzoek van de Coalition Against SLAPPs in Europe (CASE) blijkt dat deze zaken flink zijn toegenomen vanaf 2017, met in totaal **820 bekende SLAPPs** tussen 2010 - 2022.⁵ Ook treedt dit jaar voor het eerst Europese wetgeving in werking om de impact van SLAPPs te beperken: de anti-SLAPP richtlijn. De richtlijn staat ook wel bekend als Daphne's Law, vernoemd naar de Maltese onderzoeksjournalist Daphne Caruana Galizia, die in 2017 werd vermoord. Op het moment van haar dood liepen er 48 civiele

4 Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs, European Parliament / Justin Borg-Barthet, Benedetta Lobina, Magdalena Zabrocka. Juni 2021. The Use of SLAPPs to Silence Journalists, NGOs and Civil Society. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/694782/IPOL_STU\(2021\)694782_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/694782/IPOL_STU(2021)694782_EN.pdf)

5 The Coalition Against SLAPPs in Europe. March 2022. Report Shutting Out Criticism. How SLAPPs Threaten European Democracy. <https://www.the-case.eu/wp-content/uploads/2023/04/CASEREportSLAPPsEurope.pdf>; The Coalition Against SLAPPs in Europe. August 2023. Report SLAPPs: A Threat to Democracy Continues to Grow. <https://www.the-case.eu/wp-content/uploads/2023/08/20230703-CASE-UPDATE-REPORT-2023-1.pdf>

en strafrechtelijke smaadzaken tegen haar, aangespannen door de zakenmannen en politici die zij onderzocht.⁶ Mede naar aanleiding van Daphne's zaak, treedt deze anti-SLAPP richtlijn naar verwachting in april 2024 in werking om doelwitten van SLAPPs meer bescherming te bieden.⁷ Binnen twee jaar moet deze in alle EU-lidstaten omgezet worden naar nationale wetgeving.

Onderzoeksaanpak en respondenten

We interviewden voor dit rapport vijftig mensen, waaronder 35 journalisten (zowel freelance als in dienst) en hoofdredacties, van landelijke, regionale en lokale media. Ook spraken wij negen media-advocaten en drie in-house juristen bij uitgevers en omroepen. Daarnaast zijn er gesprekken gevoerd met betrokken partijen zoals de NVJ, NDP Nieuwsmedia en internationale organisaties met expertise op het gebied van juridische druk. Voor de lijst geïnterviewden zijn in eerste instantie alle grote titels in geschreven media op zowel landelijk als regionaal gebied aangeschreven, alsook betrokken partijen zoals de NVJ en NDP, en negen media-advocaten. Ook individuele journalisten die bij de NVJ en PersVeilig survey aan gaven gecontacteerd te willen worden over het onderwerp, zijn aangeschreven. Uit deze gesprekken kwam een nieuwe lijst respondenten, ook binnen de publieke omroepen, voort die door geïnterviewden als relevant werden aangemerkt. Met uitzondering van de commerciële omroepen, geeft het onderzoek een representatief beeld van Nederlandse media, en de diversiteit aan visies en ervaringen met betrekking tot juridische druk.

6 Daphne Caruana Galizia Foundation. Defence against frivolous and vexatious libel suits. <https://www.daphne.foundation/en/justice/vexatious-libel-cases>

7 Europese Commissie. 30 november 2023. Commission welcomes political agreement on countering abusive lawsuits against public participation (SLAPP). https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_6159; Europees Parlement. 20 Februari 2024. Directive of the European Parliament and of the Council on protecting persons who engage in public participation from manifestly unfounded claims or abusive court proceedings ('Strategic lawsuits against public participation'). https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2023-0223-AM-126-126_EN.pdf

Hoofdstuk 1: Beoordelingskader

juridische druk en SLAPPs

In dit rapport brengen we in kaart hoe verschillende vormen van juridische druk, waaronder SLAPPs, tot uiting komen in Nederland. We focussen hierbij op juridische middelen die worden ingezet door private partijen tegen journalisten, media, of bij publicaties betrokken individuen (zoals bronnen of deskundigen). Dit kunnen ook overheidsfunctionarissen of politici zijn die op persoonlijke titel rechtszaken aanspannen of andere juridische middelen inzetten. Hoewel ook (onder andere) activisten en NGOs hiermee te maken kunnen hebben, richt ons onderzoek zich op journalisten, media en persvrijheid. In dit hoofdstuk lichten we het beoordelingskader toe dat we hebben gebruikt bij het beoordelen van zaken en voorbeelden die (onder andere) tijdens de interviews zijn aangedragen.

Zoals gesteld zijn **Strategic Lawsuits Against Public Participation (SLAPPs)** rechtszaken met het doel om actoren die in het publieke belang misstanden openbaren, zoals journalisten, onafhankelijke media, mensenrechtenverdedigers en maatschappelijke organisaties, te intimideren en hen het zwijgen op te leggen. Ze worden in de regel aangespannen door rijke en machtige actoren die lang door kunnen procederen en verregaande drukmiddelen niet schuwen. Zij proberen zo publicaties en onderzoek te ontmoedigen door journalisten te intimideren, druk te leggen op beperkte mediabudgetten en tijd van journalisten, en hen naast financieel ook psychisch uit te putten. In deze zaken gaat het niet alleen om procedures voor de rechter: in sommige gevallen worden daarnaast ook bronnen geïntimideerd met dreigementen of worden juridische middelen gecombineerd met online aanvallen op journalisten en media.⁸ In andere landen is aangetoond dat SLAPPs kunnen leiden tot zelfcensuur, psychische klachten onder journalisten en financiële problemen voor journalisten en onafhankelijke media.⁹ Door deze gevolgen kunnen SLAPPs een *chilling effect* op de functie van de pers als publieke waakhond hebben.

Artikel 4 (3) van de Europese anti-SLAPP richtlijn omschrijft SLAPPs als gerechtelijke procedures die niet worden gestart om een recht te doen gelden, maar als hoofddoel het voorkomen, beperken, of bestraffen van publieke participatie hebben. Vaak is er een machtsonevenwicht tussen de partijen en worden er ongegronde vorderingen of gronden aangevoerd.¹⁰ SLAPPs worden doorgaans geïnitieerd door machtige entiteiten, bijvoorbeeld individuen, lobbypartijen, bedrijven, politici en staatsorganen.¹¹ Om SLAPPs te herkennen, staan er in de richtlijn enkele aanwijzingen zoals a) onevenredige, buitensporige, of onredelijke vorderingen, waaronder een buitensporige geschil waarde; b) meerdere procedures die zijn aangespannen door een, of verbonden, partijen; c) intimidatie of bedreigingen voor of tijdens de procedure; en d) het te kwader trouw gebruiken van bepaalde procedurele tactieken¹².

8 P.J. Wattel, 'SLAPP en persvrijheid', NJB 2020, p. 3297; Position Paper: Working Group SLAPPs in the Netherlands, 2022, <https://www.freepressunlimited.org/sites/default/files/documents/Position%20Paper%20Nederlandse%20Werkgroep%20SLAPPs.pdf>

9 Kerševan, J. & Poler, M. 2023. Silencing journalists in matters of public interest: Journalists and editors assessments of the impact of SLAPPs on journalism. Journalism (0). <https://journals.sagepub.com/doi/epub/10.1177/14648849231210695>

10 Europees Parlement. 20 Februari 2024. Directive of the European Parliament and of the Council on protecting persons who engage in public participation from manifestly unfounded claims or abusive court proceedings ('Strategic lawsuits against public participation'). https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2023-0223-AM-126-126_EN.pdf, art 4 (3)

11 Europees Parlement. 20 Februari 2024. Directive of the European Parliament and of the Council on protecting persons who engage in public participation from manifestly unfounded claims or abusive court proceedings ('Strategic lawsuits against public participation'). https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2023-0223-AM-126-126_EN.pdf, recital (15)

12 Europees Parlement. 20 Februari 2024. Directive of the European Parliament and of the Council on protecting persons who engage in public participation from manifestly unfounded claims or abusive court proceedings ('Strategic lawsuits against public participation'). https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2023-0223-AM-126-126_EN.pdf, art. 4 (3)

De Coalition Against SLAPPs in Europe (CASE) heeft vergelijkbare criteria opgesteld om SLAPPs te herkennen en individuele zaken te kunnen beoordelen.¹³ De methodologie van CASE is erkend, zij brengen sinds 2019 jaarlijks het fenomeen van SLAPPs in Europa in kaart. In dit onderzoek zullen wij de zaken dan ook beoordelen aan de hand van deze criteria:

1. Wordt de juridische procedure geïnitieerd door een private partij?	Hiermee wordt gerefereerd aan " <i>private censorship</i> ": SLAPPs worden aangespannen door particuliere entiteiten zoals bedrijven, instellingen of individuen (waaronder ook politici wanneer zij handelen in private capaciteit).
2. Houdt de juridische procedure verband met een uiting of handeling gericht op publieke participatie van de gedaagde?	"Publieke participatie" is een breed begrip waarin bedoeld wordt op activiteiten die zaken met een publiek belang aan de kaak stellen. Het gaat daarbij om activiteiten als (zoals journalistiek, activisme, klokken-luiden en protesteren) . Het begrip 'publiek belang' wordt breed geïnterpreteerd en kan van alles omvatten.
3. Is de rechtszaak aangespannen met als doel om publieke participatie te onderdrukken, stop te zetten, of te ontmoedigen?	Er zijn verschillende kenmerken waarmee aangetoond kan worden dat het werkelijke doel van de rechtszaak oneigenlijk is. Om als SLAPP te kwalificeren hoeft een zaak niet te voldoen aan alle onderstaande kenmerken. Als meerdere van de volgende kenmerken aanwezig zijn, duidt dit er op dat met doel om publieke participatie stop te zetten is gehandeld, en er sprake is van een SLAPP: • De genomen maatregelen zijn buitenproportioneel • De eiser maakt gebruik van procedurele manoeuvres om de kosten voor de verweerder te verhogen • De eiser maakt gebruik van zijn economisch voordeel om druk uit te oefenen op de verweerder • De rechtszaak richt zich op individuen in plaats van alleen de organisatie waar ze voor werken • De aangevoerde gronden en/of vorderingen zijn ongegrond • De eiser gebruikt het juridische proces om kritische derde partijen te intimideren of lastig te vallen • De rechtszaak is deel van een bredere campagne om de verweerder te intimideren • De eiser heeft een geschiedenis in het gebruik van SLAPPs en/of juridische intimidatie

13 CASE. Find out more about where, why, and how SLAPPs impact public watchdogs in Europe – and what you can do to help us identify the full scale of the problem. <https://www.the-case.eu/slapps/>

'Frivolous' vs. 'abusive'

Een veelvoorkomende misvatting welke veel terugkwam in de interviews is dat het bij SLAPPs altijd gaat om volledig ongegronde rechtszaken, vaak beschreven als *frivolous*, waarin alle eisen geen enkel verband houden met een legitieme rechtsgrond.¹⁴ Hoewel hier in extreme gevallen sprake van kan zijn, en procedures niet te snel als SLAPP moeten worden aangemerkt, schept dit een te beperkt beeld. De Europese anti-SLAPP richtlijn is dan ook voor *manifestly unfounded or abusive court proceedings*.¹⁵ Zoals ook omschreven in de Aanbeveling van de Europese Commissie van 27 april 2022, zijn SLAPPs:

“Kennelijk ongegronde dan wel volledig **of deels ongegronde procedures** met elementen van misbruik die de aanname rechtvaardigen dat zij voornamelijk tot doel hebben de publieke participatie te voorkomen, te beperken of te bestraffen. Aanwijzingen dat er sprake is van dergelijk misbruik zijn de onevenredige, buitensporige of onredelijke aard van de vordering of een deel ervan, het feit dat de eiser verscheidene vorderingen indient in verband met soortgelijke aangelegenheden, of intimidatie, pesterijen of dreigementen vanwege de eiser of zijn vertegenwoordigers voordat de kennelijk ongegronde of onrechtmatige gerechtelijke procedure wordt ingeleid. Deze procedures vormen een misbruik van gerechtelijke procedures en leggen de gerechten onnodige lasten op aangezien zij niet gericht zijn op toegang tot de rechter, maar wel op intimidatie en het tot zwijgen brengen van de verweerders. Langdurige procedures vormen een last voor de nationale gerechtelijke stelsels”.¹⁶

Dit wordt bevestigd door de CASE-criteria - de ongegrondheid van de aangevoerde argumenten is slechts een van de kenmerken van een SLAPP. Ook situaties waarin een partij het juridische systeem gebruikt voor oneigenlijke doeleinden kan aangemerkt worden als SLAPP. Er zijn in die zaken aanwijzingen dat er misbruik gemaakt wordt van juridische procedures met als doel om publieke participatie te onderdrukken, stop te zetten of te ontmoedigen. Hoewel dit nog niet in rechte is vastgesteld, denken wij daarbij dat het ook mogelijk is dat een zaak waar verschillende verstrekkende eisen worden ingesteld waarvan maar een beperkt deel wordt toegewezen aangewezen zou kunnen worden als SLAPP.

SLAPPs kunnen vele vormen aannemen en de momenteel beschikbare criteria voor wat wel en niet als SLAPP aangemerkt kan worden bieden dan ook veel ruimte. Daarbij bieden de criteria en het eerdere onderzoek van CASE, en de wet- en regelgeving vanuit de EU (en de Raad van Europa) wel verschillende handvatten aan rechters om te kunnen beoordelen of er sprake is van een SLAPP en zo ja, wat daarvan de procedurele consequenties dienen te zijn. Naar aanleiding van deze rechtsbronnen, en de omzetting van de Europese richtlijn in het recht van de EU-lidstaten, verwachten we dat er de komende jaren ook in nationale en Europese rechtspraak verdere duidelijkheid zal ontstaan over de definitie van SLAPPs.

14 Euronews / Emma Bergmans, Corinne Vella 31 juli 2023. A mere SLAPP on the wrist: Is Europe's commitment to uphold media freedom a false promise? <https://www.euronews.com/2023/07/31/a-mere-slapp-on-the-wrist-is-europes-commitment-to-uphold-media-freedom-a-false-promise>

15 Europees Parlement. 20 Februari 2024. Directive of the European Parliament and of the Council on protecting persons who engage in public participation from manifestly unfounded claims or abusive court proceedings ('Strategic lawsuits against public participation'). https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2023-0223-AM-126-126_EN.pdf

16 Europese Commissie. 17 mei 2022. Aanbeveling 2022/758 van de Commissie van 27 april 2022 over de wijze waarop journalisten en mensenrechtenverdedigers die betrokken zijn bij publieke participatie kunnen worden beschermd tegen kennelijk ongegronde of onrechtmatige gerechtelijke procedures ("strategische rechtszaken tegen publieke participatie") <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32022H0758>, par (9)

Juridische druk & SLAPPs: hoe passen we deze criteria toe?

Het **eerste criterium** is eenvoudig te beantwoorden: een SLAPP kan alleen zo genoemd worden als deze is aangespannen door een private partij. Hier vallen ook overheidsfunctionarissen onder die in hun persoonlijke capaciteit juridische stappen ondernemen. Intimidatie of druk vanuit de overheid als zodanig, zoals vervolging door het Openbaar Ministerie (OM), vallen niet onder deze definitie. Met betrekking tot het **tweede criterium**, kijkt CASE of de juridische procedure verband houdt met een uiting of handeling gericht op publieke participatie van de gedaagde. Dat zal bij een journalistieke publicatie in beginsel altijd aan de orde zijn. Dit wordt vastgesteld aan de hand van het onderwerp van de procedure en hetgeen geëist wordt van de gedaagde.

Toepassing van het derde criterium

Voor vaststelling van het **derde criterium** (*Is de rechtszaak aangespannen met als doel om publieke participatie te onderdrukken, stop te zetten, of te ontmoedigen?*) moeten de genoemde kenmerken gewogen worden. Deze weging heeft in elk land een andere uitwerking omdat niet alle procesmiddelen in elk rechtssysteem voorkomen of dezelfde impact hebben. Zoals gesteld, hoeft niet van alle kenmerken sprake te zijn om te kunnen spreken van een SLAPP. Wel wordt nogmaals benadrukt dat hier terughoudend mee omgegaan moet worden. Per zaak waarin het vermoeden speelt dat er sprake is van een SLAPP, stellen we vast van welke kenmerken er sprake is, en wegen we af of een zaak daarmee in sterk overwegende mate tot doel en effect heeft om de gedaagde te intimideren en te weerhouden van publieke participatie.

Voorbeelden kenmerken van derde criterium in de Nederlandse context

Om te verduidelijken wat er met de kenmerken onder criterium 3) bedoeld wordt, hebben we enkele voorbeelden uit de Nederlandse context opgenomen:

Kenmerk (gedefinieerd door CASE)	Voorbeeld in Nederlandse context
1. De genomen maatregelen zijn buitenproportioneel	• Het eisen van onevenredig hoge schadevergoedingen • Het indienen van een aangifte tegen een journalist en (in sommige gevallen) aansturen op vervolging via een Art. 12-procedure in wat reëel gezien een civiel geschil is
2. De eiser maakt gebruik van procedurele manoeuvres om de kosten/gevolgen voor de verweerder te verhogen	• Keuze van een procedure die niet bij de eis past - de gekozen procesmiddelen schieten hun legitieme doel voorbij • Het verzoeken om conservatoir beslag op bezittingen van (bijv) journalisten
3. De eiser maakt gebruik van zijn economisch voordeel om druk uit te oefenen op de verweerder	• De eiser zet gelijk in op meerdere juridische procedures of middelen, inclusief acties tegen betrokkenen bij de publicatie • De eiser dreigt expliciet met eigen vermogen om tot de laatste instantie en bij meerdere fora te procederen

Kenmerk (gedefinieerd door CASE)	Voorbeeld in Nederlandse context
4. De rechtszaak richt zich op individuen in plaats van alleen de organisatie waar ze voor werken	• De journalist wordt persoonlijk gedagvaard en hoofdelijk aansprakelijk gesteld voor gevorderde schade • De journalist wordt door de eiser, of partijen die verbonden zijn met de eiser, ook buiten de rechtszaal aangesproken, vaak met een op de persoon gerichte toon (bijvoorbeeld online of via een meldpunt)
5. De aangevoerde argumenten zijn ongegrond	• De eiser voert argumenten aan die niet ondersteund worden door het aangevoerde bewijsmateriaal • Het aangevoerde bewijsmateriaal is niet deugdelijk of bewust gemanipuleerd • De eiser gebruikt wetsbepalingen (zoals auteursrecht, portretrecht, de AVG) met als kennelijke doel om een perspublicatie te ontmoedigen, terwijl deze niet gericht zijn op het bestrijden van onrechtmatige perspublicaties
6. De eiser gebruikt het juridische proces om kritische derde partijen te intimideren of lastig te vallen	• Juridische stappen om bronnen en geciteerde deskundigen onder druk te zetten (zoals het starten van civielrechtelijke procedures, het doen van aangifte, het beginnen van tuchtrechtelijke procedures of het verzoeken om hen als getuige te doen horen in een gerechtelijke procedure) • Juridische stappen om de identiteit van, en/of informatie over bronnen van een journalist of medium te achterhalen • Het nemen van, of dreigen met juridische stappen tegen hostingbedrijven die websites van media of journalisten hosten
7. De rechtszaak is deel van een bredere campagne om de verweerder te intimideren	• Fysieke intimidatie en/of dreigementen, uitgevoerd of aangestuurd door de eiser • (Online) lastercampagnes c.q. het verspreiden van desinformatie over de verweerder, het instellen van 'meldpunten'
8. De eiser heeft vaker SLAPPs ingezet en/of juridische intimidatie toegepast	• De eiser procedeert tegen vrijwel elk medium dat over hem/haar publiceert, en/of tegen andere actoren die zich uit hebben gesproken of bezig hebben gehouden met diens handelen • De eiser heeft in het verleden in meerdere jurisdicties tegen media geprocedeerd

Hoofdstuk 2: Juridische druk op de Nederlandse journalistiek

‘Eerder de regel dan uitzondering bij onderzoeksverhalen’. De meerderheid van de ondervraagde journalisten en hoofdredacteuren stelde dat juridische actie, variërend van sommatiebrieven tot procedures, na publicaties toeneemt. Journalisten plaatsten deze ontwikkeling in de context van de algemene ‘juridisering’ van de samenleving en het toegenomen wantrouwen in de journalistiek. Van de geïnterviewde landelijke dagbladen stelden er vier wel een toename te constateren, en een niet. De frequentie varieert per medium en lijkt op basis van de bevindingen het hoogst te zijn bij lokale en regionale media en onderzoeksredacties. De schattingen lopen dan ook uiteen afhankelijk van het soort journalistiek dat bedreven wordt. Met betrekking tot advocatenbrieven schatte een onderzoeksprogramma in per zestien uitzendingen tien advocatenbrieven te krijgen, bij de grote kranten lagen de schattingen tussen de een en twee keer per maand, en bij freelancers en lokale media was het sterk afhankelijk van de onderwerpkeuze.

Zoals al gesteld, zijn advocatenbrieven en andere vormen van juridische reacties niet per definitie disproportioneel tot de impact die perspublicaties kunnen hebben. De geïnterviewde hoofdredacties en journalisten benoemden drie aspecten die vaak wél leiden tot een intimiderende werking of ervaring: zaken waarin gelijk geëscaleerd wordt en, bijvoorbeeld, al bij het stellen van vragen in het kader van wederhoor gedreigd wordt met een rechtszaak; zaken waarin de juridische aanklachten persoonlijk gericht zijn op de journalist; en zaken waarin door de grote frequentie, omvang en duur van advocatenbrieven en procedures het vermoeden bestaat dat er sprake is van verdragings- en ontmoedigingstactieken: ‘zand in de machine’.

Dergelijke juridische druk komt volgens respondenten het vaakst van vermogende individuen of kleine(re) private partijen die relatief meer te verliezen hebben bij reputatieschade, of daar meer persoonlijke frustratie door ondervinden dan het geval is bij grote ondernemingen en multinationals. In de onderzoeks- en consumentenjournalistiek lijkt juridische druk het vaakst voor te komen. Volgens respondenten zijn met name onderzoeken naar financiële misdrijven, (lokale) corruptie en grensoverschrijdend gedrag kwetsbaar voor juridische druk. Ook werden enkele voorbeelden aangedragen van juridische druk na publicaties over religieuze groeperingen, sektes, en als complotdenkers bekendstaande individuen. Die laatsten zetten naast juridische druk in die gevallen ook online intimidatie in. Juridische druk uit het buitenland komt nauwelijks voor - alleen een aantal grote media had enkele keren te maken gehad met advocatenbrieven uit (met name) Engeland of Duitsland. Deze bevindingen bevestigen dat de overgrote meerderheid van de bekende gevallen van juridische druk en SLAPP-zaken in Nederland zich tussen twee Nederlandse partijen afspeelt, waarbij het centrum van de belangen zich ook in Nederland afspeelt.

In dit hoofdstuk werken we voorbeelden uit waarvan respondenten het vaakst aan gaven dat ze leiden tot intimiderende werking van een procedure en impact hebben op de journalist en de toegang tot informatie:

1) Gedragingen en uitingen rondom een juridische procedure met intimiderende werking

In rechtszaken die door media en journalisten als intimiderend werden ervaren, stond die zaak vrijwel nooit op zichzelf. Het intimiderende karakter kwam in een deel van de zaken voort uit de inzet van online intimidatie of publieke verdachtmakingen van de betrokken journalisten door de

eisers of mensen uit hun netwerk.¹⁷ Het ging bijvoorbeeld om de inzet van een online meldpunt, advertenties waarin journalisten met naam en foto opgenomen werden, websites met valse beschuldigingen, of lastercampagnes en aanvallen op social media (zie voor een aantal opvallende voorbeelden hoofdstuk 3). In die zaken werden onder andere flyers verspreid met foto's van een journalist en werden er websites met desinformatie en valse beschuldigingen over de journalist in kwestie aangemaakt. In de meeste gevallen wordt de aanval ingezet op de journalistieke integriteit van de betreffende persoon of titel, en luidt de beschuldiging dat het onderzoek niet om journalistieke redenen is uitgevoerd maar gemotiveerd is door obsessie, financiële belangen of zelfs strafbare motieven. In extreme gevallen zijn de beschuldigingen niet gerelateerd aan de publicatie, en wordt er bijvoorbeeld nepnieuws verspreid over connecties met seksueel misbruik, terroristische organisaties of geheime diensten.

Zeker wanneer publieke figuren of overheidsfunctionarissen hieraan meewerken of dergelijke aanvallen initiëren, versterkt dit de intimiderende werking en impact van een juridische procedure. Het bepaalt in die gevallen soms ook sterk het publieke beeld over een bepaalde zaak, ook als de rechter de journalist en/of titel in het gelijk heeft gesteld. Een respondent die hiermee te maken heeft gehad omschreef dit als "besmet raken". De publieke aanvallen op zijn journalistieke integriteit, gecombineerd met de complexiteit van de rechtszaak, zorgden ervoor dat het door de eiser neergezette beeld hardnekkiger bleef hangen in de publieke opinie dan de gerechtelijke uitspraak.

Een opmerkelijk voorbeeld van online campagnes en publieke verdachtmakingen is de casus van NRC-journalist **Joep Dohmen**, die te maken kreeg met een meldpunt en aantijgingen van (oud)-politici. Hij doet sinds de jaren '80 onderzoek naar de betrokkenheid van lokale en provinciale politici in Limburg bij corruptie, en schreef hier in 1996 het boek *de Vriendenrepubliek* over en in 2022 met Paul van der Steen de *Vriendenreünie*.¹⁸ De *Vriendenrepubliek* bouwde voort op een serie artikelen van Dohmen en Henk Langenberg voor De Limburger. Deze artikelen leidden destijds ook tot een procedure, onder andere aangespannen door een oud-burgemeester.¹⁹

Na 2020 leidde een serie artikelen van Dohmen over integriteitsschandalen in Limburg opnieuw tot juridische procedures. In mei en juni 2020 publiceerde Dohmen voor NRC in samenwerking met De Limburger twee artikelenseries over voormalig CDA-staatssecretaris Raymond Knops. In de artikelen werd gesteld dat Knops was bevoordeeld bij een grondtransactie in 2010.²⁰ Op 22 maart 2021 publiceerden Dohmen en Paul van der Steen een NRC-artikel getiteld 'Hoe een ex-gedeputeerde met hulp van het CDA in Limburg subsidiegeld doorsluisde naar zijn eigen bv's'.²¹ De onthulling leidde tot vragen in de Limburgse Staten, waarna de gedeputeerden en gouverneur aankondigen op te stappen.²²

17 In andere landen zijn ook voorbeelden bekend waarbij dezelfde actor naast juridische procedures ook overgaat op fysieke intimidatie. Hiervan zijn we in onze gesprekken gelukkig nauwelijks voorbeelden tegengekomen.

18 Joep Dohmen / Paul van der Steen. *De vriendenreünie*, Limburgse praktijken. <https://www.alfabetuitgevers.nl/boek/de-vriendenreunie-ebook/>. <https://www.leonvandorp.nl/boek/de-vriendenrepubliek>

19 De Volkskrant. 25 november 1994. Journalisten mogen van hof soms hun bronnen verzwijgen. <https://www.volkskrant.nl/voorpagina/journalisten-mogen-van-hof-soms-hun-bronnen-verzwijgen~bbb880ba/>

20 NRC / Joep Dohmen. 22 mei 2022. Knops bevoordeeld bij grondtransactie Limburg. <https://www.nrc.nl/nieuws/2020/05/22/knops-bevoordeeld-bij-grondtransactie-limburg-a4000565>

21 NRC / Paul van der Steen, Joep Dohmen. 22 maart 2021. Hoe een ex-gedeputeerde met hulp van het CDA in Limburg subsidiegeld doorsluisde naar zijn eigen bv's. <https://www.nrc.nl/nieuws/2021/03/22/hoe-een-ex-gedeputeerde-met-hulp-van-het-cda-in-limburg-subsidiegeld-doorsluisde-naar-zijn-eigen-bvs-a4036807>

22 RTL Nieuws. 9 april 2021. Voltallig Limburgs provinciebestuur opgestapt na affaire. <https://www.rtlnieuws.nl/nieuws/nederland/artikel/5224493/limburg-gouverneur-theo-bovens-vriendjespolitiek-aftreden-affaire>

Een maand later, bijna een jaar na de eerste publicatie over Knops' bouwka­vel, volgt ook een reactie van Knops: hij dagvaardt de uitgevers van NRC, De Limburger, en de vier betrokken journalisten op persoonlijke titel in mei 2021.²³ Knops was op dat moment (demon­st­ra­toir) staatssecretaris van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. In de zaak vorderde Knops onder andere dat alle gedaagden zich in de toekomst niet meer zouden mogen uitlaten over de beschuldiging dat hij zou zijn bevoor­deeld in het kader van de grondtransactie met betrekking tot het perceel waar hij woont en/of in het kader van de bouw van zijn woning op dat perceel, op straffe van dwangsommen van €10.000 per over­tre­ding (zonder maximum).²⁴

Later voegde hij daar - nog voordat *de Vriendenreünie* verschenen was en de inhoud bekend was - aan toe dat de gedaagden zich moesten inspannen om een inleg­vel met rectificatie toe te voegen aan het boek.²⁵ Ter zitting hield Knops een betoog waarin hij ernstige verwijten maakte aan het adres van Dohmen. Hij sprak onder andere over "de bende van Dohmen", "ondermijning" en "nepnieuws".²⁶ Naar aanleiding van de zaak plaatste Dohmen een bericht op Twitter waarin hij meldde een appje te hebben ontvangen van oud-gedeputeerde Ger Koopmans, die schreef dat Dohmen moest stoppen met "janken" over deze verwijten en ze te "pakken als een echte vent".²⁷

Kort daarna, op 22 mei 2022, begon oud CDA-gedeputeerde Ger Driessen een online 'meldpunt' naar aanleiding van *De Vriendenreünie* getiteld 'Onwaarheden Joep Dohmen'.²⁸ Driessen vroeg op de site om ervaringen van anderen met Dohmen. Hij stelt dat hij onafhankelijke onderzoeksjournalistiek zeer waardevol vindt, maar dat de "grote Dohmen" lijdt aan tunnelvisie en geobsedeerd is met het aantonen van "zijn waarheid". De website is in ieder geval tot maart 2023 online geweest.²⁹ Het CDA-partijbestuur en de Commissaris van de Koning (Gouverneur) in Limburg distantieerden zich van het meldpunt.³⁰ In zijn reactie stelt Driessen hierover: "de opmerking dat de gouverneur tegen een meldpunt was komt uit de tijd dat hij nog niet op de hoogte was van de praktijken van Dohmen in mijn situatie." Driessen stelt dat na een gesprek met de gouverneur zij samen tot de volgende 'conclusie' zouden zijn gekomen: "We kwamen tot de conclusie dat een journalist iets kan roepen, dat hij ervoor kan kiezen om zich niet te verdedigen op mijn bewijs tot leugenachtig gedrag en dat ik daarmee vogelvrij verklaard word". Voor zover ons bekend heeft de gouverneur zich niet publiekelijk in deze strekking uitgesproken: hij heeft alleen aan NRC laten weten dat hij de emoties van Driessen 'best kan begrijpen' maar dat het meldpunt "niet de juiste wijze is om daar uiting aan te geven".³¹

23 <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBAMS:2022:4000&showbutton=true&keyword=NRC,bouwka­vel&idx=1,par.1.1>

24 <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBAMS:2022:4000&showbutton=true&keyword=NRC,bouwka­vel&idx=1,par.4.1>

25 <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBAMS:2022:4000&showbutton=true&keyword=NRC,bouwka­vel&idx=1,par.4.1>

26 NOS. 12 mei 2022. CDA'er Knops haalt uit naar NRC-journalist, media-organisaties woest. <https://nos.nl/artikel/2428592-cda-er-knops-haalt-uit-naar-nrc-journalist-media-organisaties-woest>; <https://twitter.com/joepdohmen/status/1524726687921225728>

27 Joep Dohmen op X. 13 mei 2022. <https://x.com/joepdohmen/status/1525126715680378886?s=20>

28 <https://meldpunt-onwaarheden-joepdohmen.nl/> [gearchiveerd]

29 Onwaarheden Joep Dohmen / Ger Driessen. Het waarom van deze website. <https://web.archive.org/web/20230323135625/https://meldpunt-onwaarheden-joepdohmen.nl/>

30 Villamedia. 24 mei 2022. Ger Driessen ontkent met meldpunt over Joep Dohmen een aanval op journalistiek ontketend te hebben. <https://www.villamedia.nl/artikel/ger-driessen-ontkent-met-meldpunt-over-joep-dohmen-een-aanval-op-journalistiek-ontketend-te-hebben>; Villamedia / Rutger de Quay. 26 mei 2022. Limburgse commissaris van de koning neemt afstand van meldpunt tegen NRC-journalist Dohmen. <https://www.villamedia.nl/artikel/limburgse-commissaris-van-de-koning-neemt-afstand-van-meldpunt-tegen-nrc-journalist-dohmen>

31 NRC 25 mei 2022. Commissaris van de koning Roemer neemt afstand van meldpunt tegen NRC-journalist Dohmen. <https://www.nrc.nl/nieuws/2022/05/25/emile-roemer-neemt-afstand-van-meldpunt-tegen-nrc-journalist-dohmen-a4129263>

NVJ-secretaris Thomas Bruning reageerde als volgt: “In tijden waarin de journalistiek onder vuur ligt, is een dergelijke persoonlijke aanval meer dan schadelijk, zeker omdat deze komt van (ex-) politici met een voorbeeldfunctie”.³² Tegen media die Driessen bevroegen over het meldpunt stelde hij dat hij met het meldpunt een “dikker dossier” wilde opbouwen en een gang naar de rechter overwoog.³³ Driessen stelde in juli dat hij ook juridische stappen overwoog na een publicatie van Dohmen over oud-wethouder van het CDA Jan Loonen uit 2016.³⁴ Jan Loonen diende in dezelfde maand een klacht in over *de Vriendenreünie* bij de Raad voor de Journalistiek. Deze klacht werd niet in behandeling genomen omdat de uitgever van het boek niet meedeelde aan de procedure, en de Raad de klacht niet van algemene strekking of principaal belang vond.³⁵ Loonen is inmiddels ook een bodemprocedure gestart, waarin Dohmen is gedagvaard.³⁶

De rechter deed in juli 2022 uitspraak in de zaak van oud-staatssecretaris Raymond Knops en concludeerde dat de beschuldiging van bevoordeling richting Knops rechtmatig was, maar de bewering dat hiermee tienduizenden euro's waren verdiend, niet.³⁷ De uitspraak in hoger beroep was nog niet bekend op de datum van publicatie van dit rapport.³⁸

Het aanspannen van verschillende procedures door (oud-)politici en bestuurders, met daarnaast de inzet van een meldpunt tegen journalisten en ernstige getoonzette beschuldigingen, hebben een intimiderende werking. Het is aannemelijk dat die werking niet alleen Dohmen en zijn collega's treft, maar ook anderen afschrikt die onderzoek doen naar de integriteitskwesties of personen in kwestie.

Hieronder is de reactie van dhr. Ger Driessen weergegeven. Zijn volledige reactie is toegankelijk via de website van Free Press Unlimited [<https://www.freepressunlimited.org/nl/actueel/onderzoek-fpu-toenemende-juridische-druk-nederlandse-media>]. Dhr Raymond Knops is ook om een reactie verzocht, maar heeft geen gebruik gemaakt van deze mogelijkheid.

Driessen stelt in een uitgebreide reactie op het voorgaande dat zijn meldpunt “niet uit de lucht kwam vallen”. Hij voert aan dat hij Dohmen, de hoofdredacteuren van NRC en de uitgever van het boek van Dohmen (‘De Vriendenreünie’) voorafgaand aan het starten van zijn meldpunt “erop heeft gewezen dat deze publicaties evidente onjuistheden bevatten” en Dohmen heeft gewezen op zijn “journalistieke plicht (...) geen onwaarheden te publiceren”.

Verder stelt hij dat er reacties zijn gekomen op zijn website waaruit zou volgen dat “mensen die hier mee te maken hebben, angstig zijn hier tegen op te treden, omdat gelijk hebben en krijgen niet altijd synchroon loopt”. Deze mensen zouden bang zijn dat door te procederen over beschuldigingen aan hun adres het zogenaamde ‘Streisand-effect’ zich zou voordoen, waarbij in berichtgeving over de procedure de (volgens hen) onjuiste beschuldigingen juist veel aandacht krijgen. Driessen schrijft verder:

32 NOS. 24 mei 2022. Vakbond boos op CDA Limburg over meldpunt tegen journalist.

<https://nos.nl/artikel/2430045-vakbond-boos-op-cda-limburg-over-meldpunt-tegen-journalist>

33 De Limburger / Paul Bots. 26 juli 2022. Driessen ‘laat zich niet haasten’ met meldpunt Dohmen, ‘tientallen reacties’ binnen
https://www.limburger.nl/cnt/dmf20220726_96375720#;

34 L1 Nieuws. 27 juli 2022. Vooral; kritiek op meldpunt Ger Driessen over journalist.
<https://www.l1nieuws.nl/nieuws/1814425/vooral-kritiek-op-meldpunt-ger-driessen-over-journalist>
<https://rvdj.nl/2022/37>

35 Gesprek Joep Dohmen, 20 december 2023 en toelichting 3 april 2024

37 <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBAMS:2022:4000&showbutton=true&keyword=NRC,bouwkavel&idx=1>, par. 5.34

38 De Limburger / Rob Cox. 2 november 2023. Rechter over juridisch gevecht publicaties kranten: ‘Hoger beroep in zaak Raymond Knops gaat niet om zijn schuld of onschuld’. https://www.limburger.nl/cnt/dmf20231102_96493917

"Als u schrijft over de bedreigingen en de onwaarheden die bericht worden over de journalist, in mijn casus Dohmen, dan is duidelijk dat de journalist beter beschermd wordt dan de politicus. De politicus heeft dan ook nog te maken met uitspraken van het Europees Hof die heeft geduid dat de politicus een meer dan gemiddeld incasseringsvermogen moet hebben."

Over de inhoud van de publicatie voert Driessen aan dat hij de bronnen van Dohmen heeft gesproken en dat deze bereid zouden zijn "voor de rechter te getuigen dat hij dit uit zijn duim heeft gezogen". Hij stelt dat door zijn contact met Dohmen de publicatie van Dohmen is aangepast en dat zijn naam er uit is verwijderd; ook maakt hij bezwaar tegen het uiten van beschuldigingen tegen mensen die inmiddels zijn overleden.

Over zijn acties na de publicatie zegt Driessen:

"Het land valt over me heen en de vriendenrepubliek van onderzoeksjournalisten spreekt van onheus bejegenen van een journalist en spreekt schande over mijn handelen om een onderzoeksjournalist aan te pakken.

Ik leg mijn casus volledig gedocumenteerd voor aan de ethicus van de Limburger. Ik leg mijn casus volledig gedocumenteerd voor aan de Raad voor de journalistiek. Ik leg hetzelfde dossier voor aan de integriteitscommissie van de provincie Limburg. Dohmen vlucht en durft de discussie in de Raad voor de Journalistiek niet aan. Een man een man een woord een woord. Dat geldt niet voor Dohmen."

Driessen stelt dat hij de provincie Limburg om "juridische steun" zou hebben gevraagd, maar dat de provincie om "technische redenen" geen beroep kon doen op "de verzekering voor gedeputeerden". Ook stelt hij dat hij de gouverneur gevraagd zou hebben om "deze casus voor te leggen aan het ministerie van BZK" met als vraag hoe politici tegen journalisten beschermd zouden kunnen worden. Uit de reactie wordt niet duidelijk wat er met dit verzoek is gebeurd.

Driessen meent dat er meer wegen zouden moeten zijn om journalisten te 'beoordelen' en schrijft: "ik ben voor goede onderzoeksjournalistiek maar -laat ik het algemeen houden- ook doorgewinterde journalisten kunnen fouten maken en er moet ook een weg zijn om ook die zichtbaar te maken. Niet alles moet met persvrijheid opgelost kunnen worden, ook de journalist moet net als de bestuurder/ politicus objectief beoordeeld kunnen worden om uitwassen te voorkomen., liefst zonder dat alle juridische kosten en alle persoonlijke ellende uiteindelijk terecht komen bij de ten onrechte beschuldigde."

De reactie sluit af met de opmerking: "En ik waarschuwde [Dohmen] van te voren voor de gevolgen en dat kan een scherp vervolg krijgen als u mijn bijdrage in het debat daarbij negeert."

Een voorbeeld waarin juridische middelen gecombineerd werden met de inzet van publieke verdachtmakingen betreft Okke OrNSTEIN. OrNSTEIN is een Nederlandse blogger en journalist die lange tijd in Panama werkte en via zijn website, *Bananama Republic*, onderzoek deed naar vermeende fraude en corruptie. In 2012 werd OrNSTEIN in Panama veroordeeld tot 20 maanden celstraf voor smaad. Deze veroordeling kwam voort uit een van de klachten die Monte Friesner, een Canadese zakenman, had ingediend bij de Panamese politie naar aanleiding van OrNSTEIN's rapportage over de vermeende dubieuze handelspraktijken van Friesner in Panama.³⁹ Volgens

39 NOS. 22 november 2016. Nederlandse journalist krijgt ruim drie jaar cel in Panama. <https://nos.nl/artikel/2144495-nederlandse-journalist-krijgt-ruim-drie-jaar-cel-in-panama>

Ornstein werd hij lange tijd niet geïnformeerd over het vonnis in Panama en de straf werd ondanks zijn verblijfplaats in Panama niet ten uitvoer gelegd.⁴⁰ In 2013 werd Ornstein in een tweede zaak van andere eisers in Panama tot 18 maanden gevangenisstraf veroordeeld.⁴¹

Op 15 november 2016 werd Ornstein opgepakt in Panama en gevangengezet voor een straf van 38 maanden voor de smaadveroordelingen uit 2012 en 2013.⁴² De NVJ veroordeelde zijn arrestatie en gevangenzetting. NVJ-secretaris Thomas Bruning reageerde als volgt: "Een celstraf van 20 maanden vanwege de publicatie van een reeks blogs is in strijd met de grondbeginselen van de vrijheid van meningsuiting, die wereldwijd als grondrecht erkend zijn".⁴³ Naar aanleiding van Kamervragen over de arrestatie van Ornstein stelde Minister Koenders, destijds Minister van Buitenlandse Zaken, daarover het volgende: "Smaad en laster zijn in Panama strafbaar en worden door Panamese rechters vrij snel bewezen geacht en bestraft."⁴⁴ Na ruim een maand gevangenschap, op kerstavond 2016, kreeg Ornstein gratie van Panamese president Juan Carlos Varela Rodríguez en werd hij vrijgelaten.⁴⁵

Daarnaast kreeg Ornstein te maken met een uitgebreide online campagne met onwaarheden over hem. Op verschillende websites worden artikelen gepubliceerd over Ornstein met daarin buitenissige en evident ongefundeerde beschuldigingen. Zo word er onder andere beweerd dat hij gezocht wordt in Panama en Nederland, dat hij een bedrijf heeft in kinderpornografie, en gelieerd is aan Hamas.⁴⁶ Deze artikelen achtervolgen Ornstein tot op de dag van vandaag, onder meer doordat zij verschijnen in de zoekresultaten van Google als op zijn naam wordt gezocht.

DUTCH FRAUDSTER, OKKE ORNSTEIN, IS SOUGHT BY HAMAS, AFTER HE EMBEZZLES \$35,000 FROM ITS CHARITY

Okke Ornstein is on the run; he reportedly embezzled \$35,000 from a Hamas charity formed to aid Palestinian refugees in Syria. You may have read my coverage of his involvement in the charity, in partnership with Hamas' principal representative in the Netherlands, Amin Abu Rashed*. It appears that Okke has taken the charitable donations, and left town abruptly. Hamas is not happy, according to information received in the Netherlands.

If you are familiar with my previous articles about Okke Ornstein, a.k.a Okke Van Ooijen, you know that:

(1) He is a fugitive from justice in the Republic of Panama, where he has been convicted in several criminal cases, and where he is a wanted man, who must now serve several prison terms, and also appear for some yet-unresolved criminal charges. His file was turned over to Interpol's local liaison.

(2) He was the general manager for the Ponzi scheme operation run in Panama by the master schemer, Marc Martis, now serving time in a Federal Prison in the United States.

(3) He operates a child pornography business on the internet, and is believed to have originally fled his native Netherlands, to escape a criminal investigation.

(4) He has run a number of frauds in Panama, including, but not limited to, the Tulip Fund, which was exposed by both government regulators, and private consultants.

Now, Mr. Ornstein has clearly outdone himself; he is known to be on the run, current whereabouts unknown, having hurriedly left the Netherlands. Who will catch up with him first, the terrorist Hamas organization, or law enforcement? The former may choose to terminate his criminal ways permanently; the latter will seek to return him to Panama, and the prison cell which awaits him. Either way, his criminal career is about to come to an end.

HOME BREAKING NEWS OUR SERVICES ABOUT US Sections

CRIMES 13 years ago

OKKE ORNSTEIN a.k.a. OKKE VAN OOIJEN - THE DISHONORABLE

PRINT
SHARE THIS

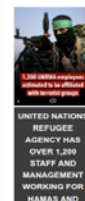
★ ★ ★ ★ ★
Vote 5 RATE

THE DISHONORABLE OKKE ORNSTEIN a.k.a. OKKE VAN OOIJEN and - "THE TULIP FUND SECURITIES FRAUD" -

- WANTED SA - has recently been informed that several victims of the The Tulip Fund Securities Scam and others now want to come forward to assist authorities in the prosecution of Okke Ornstein and his accomplices. Okke also married a lady from Panama in order to attempt to obtain legal residency status in Panama because he is unable to return to the Netherlands.

Most Viewed

Latest News

1 month ago
UNITED NA
REFUGEE,
OVER 1,200
MANAGEMENT
WORKING
AND OTHER
PALESTINIAN
TERRORISM

40 Interview Okke Ornstein, 1 december 2023

41 Committee to Protect Journalists. 29 november 2016. Dutch journalist Okke Ornstein jailed in Panama for criminal defamation. <https://cpj.org/2016/11/dutch-journalist-okke-ornstein-jailed-in-panama-fo/>

42 NVJ. 30 november 2016. IFJ en EFJ vragen president Panama om vrijlating Ornstein. <https://www.nvj.nl/nieuws/ifj-en-efj-vragen-president-panama-vrijlating-ornstein>

43 <https://www.nvj.nl/nieuws/nvj-veroordeelt-arrestatie-okke-ornstein-panama>

44 Antwoord Kamervragen. 28 December 2016. <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/ah-tk-20162017-886.html>

45 NVJ. 20 december 2016. Gratie voor Okke Ornstein. <https://www.nvj.nl/nieuws/gratie-okke-ornstein>

46 <https://rijock.blogspot.com/2014/03/dutch-fraudster-okke-ornstein-is-sought.html>;

<https://wantedsa.com/index.php/sections/crimes/1316-okke-ornstein-a-k-a-okke-van-ooijen-the-dishonorable>

Het is voor Ornstein onmogelijk geworden om zijn werk voort te zetten in Panama. Dit illustreert het *chilling effect*. Hij reist inmiddels niet meer naar Panama, omdat hij bang is voor zijn veiligheid. Toen hij in 2019 naar Panama ging om zijn dochter op te zoeken, moest hij zich meteen melden en een reeks vragen beantwoorden. Nadat hij liet zien gratie te hebben gekregen, met de expliciete toevoeging dat hij welkom was om in Panama zijn beroep te blijven uitoefenen, mocht Ornstein vervolgens het land in.⁴⁷

Hieronder is de reactie van dhr. Monte Friesner weergegeven:

De heer Friesner reageert dat hij journalisten die nieuws brengen 'volledig respecteert' maar dat hij Ornstein niet beschouwt als journalist. In zijn reactie beschuldigt Friesner Ornstein van het zijn van een "criminal" en een "liar, thief and fraudster" die "fake stories" zou publiceren. Hij laat weten dat hij door hem geplaatste artikelen over Ornstein niet zal verwijderen en dat Ornstein volgens hem wel degelijk op de hoogte was van de strafzaak tegen hem in Panama.

2) Persoonlijk dagvaarden van journalisten zonder adequate juridische grondslag

Bij zaken waarin de rechtmatigheid van een publicatie ter discussie staat, is het dagvaarden van de journalist of hoofdredacteur in de regel niet noodzakelijk voor het verkrijgen van de meest gebruikelijke genoegdoeningen: een rectificatie en/of schadevergoeding.⁴⁸ De titel neemt verantwoordelijkheid voor hetgeen gepubliceerd of uitgezonden is, en kan als enige vorderingen tot rectificatie uitvoeren.⁴⁹ Bij journalisten die in dienst zijn, heeft dagvaarding en persoonlijke aansprakelijkheidsstelling in beginsel dan ook geen juridische betekenis: het medium is als werkgever aansprakelijk voor hun handelen. De Nederlandse rechter wijst dan ook doorgaans eisen gericht tegen een journalist in persoon af, ook in het licht van het mogelijke *chilling effect* daarvan.⁵⁰

Immers, terwijl het voor eisers in de regel juridisch weinig toevoegt om ook individuele journalisten aan te spreken, maakt dat de zaak voor hen en andere journalisten wel extra belastend. Het 'persoonlijk maken' van een procedure werd door journalisten het vaakst aangevoerd als reden waarom ze een procedure als intimiderend hadden ervaren. Een aantal noemden hierbij de impact op hun privéleven, zeker in gevallen waarbij de dagvaarding ook op hun privé-adres moest worden betekend door een deurwaarder. Voor freelancers en kleine media spelen de kosten en mogelijke financiële gevolgen hierbij een grote rol - twee geïnterviewden memoreerden de impact die de dreiging van een beslaglegging op hun huis had gehad. Bij journalisten in dienst van grote media leidden de persoonlijke beschuldigingen tot onzekerheid over de bescherming van hun werkgever en het vertrouwen van collega's in hun journalistieke integriteit. Deze impact wordt verder toegelicht in hoofdstuk 4.

Een zaak waarin het persoonlijk dagvaarden van journalisten tot ophef leidde, was de procedure die fabrikant **Terumo** tussen 2016 en 2020 voerde tegen actualiteitenrubriek **EenVandaag** en journalisten Simone Timmer en Joost Blokzijl. Timmer en Blokzijl hadden onderzoek gedaan naar aanleiding van meldingen over Terumo van twee klokkenluiders. Als verslaggever en redacteur werkten ze aan twee uitzendingen in 2015 waarin gesteld werd dat injectienaalden van Terumo

47 Interview Okke Ornstein, 1 December 2023

48 <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBAMS:2016:2859>, par. 4.1; <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBAMS:2018:763&showbutton=true&keyword=ECLI:NL:RBAMS:2018:763>, par. 4.4.3; Media Report / Christien Wildeman, 9 januari 2017. Persoonlijke aansprakelijkheid journalisten. <https://mediareport.nl/persrecht/09012017/persoonlijke-aansprakelijkheid-journalisten/>; NVJ. Aansprakelijkheid bij onrechtmatige publicatie. <https://www.nvj.nl/themas/persvrijheid/balie-persvrijheid/aansprakelijkheid-onrechtmatige-publicatie>

49 <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:GHDHA:2019:2652>, par. 19

50 NVJ. Aansprakelijkheid bij onrechtmatige publicatie. <https://www.nvj.nl/themas/persvrijheid/balie-persvrijheid/aansprakelijkheid-onrechtmatige-publicatie>

lijmdeeltjes lekten.⁵¹ Vervolgens werden zowel de AVROTROS, Blokzijl als Timmer in een bodemprocedure gedagvaard door het Belgische kantoor van de fabrikant, Terumo Europe NV. Ook Blokzijl en Timmer werden hoofdelijk aansprakelijk gesteld voor de schade, die Terumo in haar dagvaarding op 4,5 miljoen euro schatte.⁵²

Ter onderbouwing van het in persoon dagvaarden van de twee journalisten stelde Terumo dat Blokzijl en Timmer een belangrijke rol hadden gehad bij de voorbereiding en samenstelling van de uitzendingen, en zich er op een blog en in een radio-interview over hadden uitgelaten.⁵³ Blokzijl en Timmer omschreven de benadering van de zaak als “agressief” en gericht op het voorkomen van nieuwe uitzendingen. Tot verbazing van de NVJ, werd in eerste aanleg een groot deel van de eisen toegewezen en oordeelde de rechters dat Blokzijl en Timmer hoofdelijk aansprakelijk waren voor de (naar oordeel van de rechters in eerste aanleg) door Terumo geleden schade.⁵⁴ In reactie daarop liet Terumo weten dat in de daaropvolgende schadestaatprocedure (waarin de omvang van de schade wordt bepaald) zij de schadevergoeding alleen van AVROTROS vorderde, en niet van de individuele journalisten. De NVJ noemde de uitspraak vanwege de veroordeling van de twee journalisten “zeer alarmerend”, en stelde ook vraagtekens bij de hoge onderzoekseisen die de rechter stelde in de uitspraak.⁵⁵ De vordering tot rectificatie werd toegewezen - na eindvonnis zou EenVandaag onder andere moeten publiceren: “AVROTROS, Simone Timmer en Joost Blokzijl hebben onrechtmatig gehandeld”.⁵⁶

In hoger beroep oordeelde het Hof dat de beschuldigingen in de eerste uitzending van EenVandaag voldoende steun vond in het beschikbare feitenmateriaal en dat de uitzending dus rechtmatig was. Ten aanzien van de tweede (vervolg)uitzending oordeelde het Hof dat daarin geen lichtvaardige beschuldigingen jegens Terumo waren geuit. Beide uitzendingen werden dus rechtmatig geoordeeld. Het vonnis van de rechter in eerste aanleg werd door het Hof vernietigd en de eisen van Terumo, ook jegens Blokzijl en Timmer, werden door het Hof afgewezen. Omdat de vorderingen werden afgewezen, verviel de aansprakelijkheid van AVROTROS, Timmer en Blokzijl automatisch. Het Hof ging in haar arrest dan ook niet in op een bespreking van de hoofdelijke aansprakelijkheid van de twee journalisten.⁵⁷

Hieronder is de reactie van Terumo Europe N.V. weergegeven:

“Wij zijn ons terdege bewust van onze maatschappelijke rol in deze materie maar evenzeer van de impact die (al te) sensationele berichtgeving kan hebben op de vaccinatiebereidheid bij het brede publiek. In die zin vinden wij het wat jammer een eenzijdige en o.i. gekleurde verwijzing te moeten lezen waarbij de actiewijze van Terumo werd betiteld als “agressief” en “gericht om uitzendingen te voorkomen”.

51 <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBAMS:2016:2121>, par. 2.4

52 <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBAMS:2016:2121>, par. 3.2

53 <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBAMS:2016:2121>, par. 4.21

54 <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBAMS:2016:2121>, par. 4.21

55 NVJ / Thomas Bruning. 19 april 2016. Uitspraak rechtbank over EenVandaag zeer alarmerend. <https://www.nvj.nl/nieuws/uitspraak-rechtbank-over-eenvandaag-zeer-alarmerend>

56 <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBAMS:2016:2121>, par. 4.24

57 <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:GHAMS:2020:1637>

3) (Gelijktijdige) druk op bronnen, klokkenluiders en betrokken deskundigen

Het gelijktijdig onder druk zetten van derden die bij de publicatie of uitzending betrokken zijn komt volgens respondenten uit zowel de media als de advocatuur steeds vaker voor. In veel van deze zaken worden zowel het publicerende medium zelf als bronnen en geciteerde deskundigen juridisch aangesproken. Het juridisch aanspreken van geciteerde deskundigen is niet per definitie intimiderend of ongepast. Maar hier moet terughoudend mee omgegaan worden: het dagvaarden van deskundigen n.a.v. persoptredens kan immers een *chilling effect* hebben op hen en andere experts, die terug zullen schrikken voor medewerking in de toekomst.⁵⁸

Het risico van een *chilling effect* voor bronnen en deskundigen is zeker aanwezig in zaken waarin vrijwel iedereen die bij een uitzending betrokken is wordt gedagvaard, of waarbij via verschillende routes (juridische procedure; tuchtrechtelijke of klachtprocedure; publieke campagnes) druk wordt uitgeoefend. Een journalist die te maken kreeg met zo'n zaak, vertelde dat het 'binnenboord houden' van de deskundige na advocatenbrieven veel moeite had gekost, en omschreef het als een 'nachtmerriescenario' wanneer deskundigen zich uit angst voor een procedure zouden terugtrekken.

Een zaak waarin de juridische benadering van deskundigen die in een uitzending aan het woord kwamen, in de pers besproken werd,⁵⁹ betreft de lopende procedure tegen onderzoeksprogramma

Zembla:

In 2020 maakte Zembla twee uitzendingen over granuliet en het bedrijf Graniet Import Benelux (GIB).⁶⁰ In de uitzendingen komen een aantal deskundigen aan het woord, waaronder voormalig oud-officier van justitie Gustaaf Biezeveld, toenmalig VU-hoogleraar Rob van Eijbergen en milieuchemicus Joop Harmsen.⁶¹ Na de uitzendingen stuurde GIB op respectievelijk 10 en 12 april via haar advocaat aan zowel Biezeveld als Zembla brieven waarin zij aansprakelijk worden gesteld voor de schade die GIB leed als gevolg van onrechtmatig handelen ten opzichte van GIB.⁶² Op 28 mei 2020 diende GIB een klacht in bij de Raad voor de Journalistiek tegen Zembla.⁶³ Op 24 juli 2020 werd Biezeveld persoonlijk gedagvaard in een bodemprocedure met betrekking tot zijn uitspraken in de uitzending, namelijk de stelling dat GIB zich schuldig zou hebben gemaakt aan, dan wel betrokken zou zijn geweest bij, strafbare feiten, waaronder het opzettelijk plegen van valsheid in geschrifte en het opzettelijk illegaal storten van afval.⁶⁴ In deze procedure werd naast een rectificatie en een (nader te bepalen) materiële schadevergoeding ook een immateriële schadevergoeding van €25.000 geëist.⁶⁵

58 Zie over chilling effect: <https://hudoc.echr.coe.int/#/{%22tabview%22:%22document%22,%22itemid%22:%22001-57974%22}}> Goodwin v UK, par. 39; <https://hudoc.echr.coe.int/eng#/{%22itemid%22:%22001-167828%22}}>, par. 165; <https://hudoc.echr.coe.int/eng#/{%22itemid%22:%22001-199494%22}}>, par. 131

59 Het Parool / Jesper Roele, Bas Soetenhorst. 29 januari 2022. Rechtszaken, waarschuwingen en ultimatum: wie durft de grote speler achter steenstof granuliet nog te bevragen? <https://www.parool.nl/amsterdam/rechtszaken-waarschuwingen-en-ultimatum-wie-durft-de-grote-speler-achter-steenstof-granuliet-nog-te-bevragen~b2b5e184/>; NRC / Bart Hinke. 12 maart 2024. Zembla volhardt in strijd over reportage granulietstort. <https://www.nrc.nl/nieuws/2024/03/12/zembla-volhardt-in-strijd-over-reportage-granulietstort-a4192861>

60 Zembla. 30 januari 2020. De afvaldump door Rijkswaterstaat. <https://www.bnnvara.nl/zembla/artikelen/de-afvaldump-door-rijkswaterstaat>; Zembla. 21 september 2020. De Afvaldump door Rijkswaterstaat - deel 2. <https://www.bnnvara.nl/zembla/artikelen/de-afvaldump-door-rijkswaterstaat-deel-2>

61 Zembla. 30 januari 2020. De afvaldump door Rijkswaterstaat. <https://www.bnnvara.nl/zembla/artikelen/de-afvaldump-door-rijkswaterstaat>; Zembla. 21 september 2020. De Afvaldump door Rijkswaterstaat - deel 2. <https://www.bnnvara.nl/zembla/artikelen/de-afvaldump-door-rijkswaterstaat-deel-2>

62 <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBDHA:2021:13108>, par. 3.30; <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBDHA:2022:8625>, par. 2.78

63 <https://www.rvdj.nl/2020/41>

64 <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBDHA:2021:13108>, par. 4.1

65 <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBDHA:2021:13108>

lets meer dan een jaar later, in september 2021, volgde een aparte bodemprocedure tegen Zembla.⁶⁶ De vorderingen in de dagvaarding en de eerdere klacht bij de Raad voor de Journalistiek tegen Zembla hadden onder andere betrekking op de voornoemde beschuldiging van oud-officier van justitie Gustaaf Biezeveld in de uitzending.⁶⁷ Tegen toenmalig VU-hoogleraar Rob van Eijbergen, die in de tweede uitzending (september 2020) optrad als expert, werd door GIB na de uitzending een klacht ingediend bij zijn universiteit vanwege een vermeende schending van de wetenschappelijke integriteit.⁶⁸ Een derde expert, milieuchemicus Joop Harmsen, die optreedt in de eerste uitzending, stelde in januari 2022 in *Het Parool* dat ook hij twee brieven van de advocaat van GIB had ontvangen waarin hem werd verzocht zijn uitlatingen terug te trekken. Hij omschreef de berichten als 'zeer intimiderend'.⁶⁹

In de zaak tegen Biezeveld in eerste aanleg concludeerde de rechter dat de beschuldiging van Biezeveld van strafbare feiten onrechtmatig was.⁷⁰ Met betrekking tot de klacht tegen Zembla bij de Raad voor de Journalistiek bevond de Raad de klacht van GIB deels gegrond: de Raad concludeerde dat aan de gegeven wederhoor te weinig aandacht was geschonken, en dat de beschuldiging van strafbaar handelen niet van genoeg context en duiding was voorzien.⁷¹ Van schending van privacy van de klagers was volgens de Raad geen sprake.⁷² In de bodemprocedure tegen Zembla, waarin de vorderingen zagen op zowel publicaties over de zaak op de website van Zembla als beide uitzendingen, concludeerde de rechtbank dat de eerste uitzending deels onrechtmatig was vanwege de weergave van de uitlatingen van Biezeveld.⁷³

De twee bodemprocedures lopen nog: in beide zaken is inmiddels hoger beroep ingesteld.⁷⁴ De klacht tegen toenmalig VU-hoogleraar Rob van Eijbergen werd ongegrond bevonden door de Commissie Wetenschappelijke Integriteit.⁷⁵

Van Eijbergen verklaarde online dat een namens GIB optredende consultant hem had benaderd met een 'intimiderende stroom van verwijten' en dat "hij zei dat hij een juridisch dossier over mij aan het opbouwen is en dat ik goed achterom moet kijken op straat."⁷⁶ GIB weerspreekt dat er sprake zou zijn geweest van intimidatie.⁷⁷ De voornoemde consultant stelde op X volgens het Parool onder andere 'Wij bij GIB hebben gezien en ervaren hoe ver Zembla gaat met Fakenews Journalistiek'

66 <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBDHA:2022:8625>

67 <https://www.rvdj.nl/2020/41>; <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBDHA:2022:8625>, par. 4.18-4.38

68 Villamedia / Lars Pasveer. 9 augustus 2021. VU: klacht wegens uitspraken hoogleraar in Zembla-granulietdocumentaire ongegrond. <https://www.villamedia.nl/artikel/vu-klacht-wegens-uitspraken-hoogleraar-in-zembla-granulietdocumentaire-ongegrond>

69 Het Parool / Jesper Roele, Bas Soetenhorst. 29 januari 2022. Rechtszaken, waarschuwingen en ultimatus: wie durft de grote speler achter steenstof granuliet nog te bevragen? <https://www.parool.nl/amsterdam/rechtszaken-waarschuwingen-en-ultimatus-wie-durft-de-grote-speler-achter-steenstof-granuliet-nog-te-bevragen~b2b5e184/>

70 <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBDHA:2021:13108>

71 <https://www.rvdj.nl/2020/41>. BNN/Vara trok zich naar aanleiding van de uitspraak terug uit de Raad en stelde "procedures bij de Raad worden te vaak gebruikt om met advocatenteams juridische geschillen uit te vechten, waarbij grote belangen en hoge schadeclaims op het spel staan. BNNVARA vindt dat de Raad niet is bedoeld voor dergelijke zaken en daar ook niet voor is uitgerust". Na recente wijzigingen in de procedures bij de Raad sloot BNN/Vara zich weer aan.

72 <https://www.rvdj.nl/2020/41>.

73 <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBDHA:2022:8625>, par. 3.1; par. 5.1

74 Zembla. 5 oktober 2022/ Zembla gaat in hoger beroep in granulietzaak tegen GIB. <https://www.bnnvara.nl/zembla/artikelen/zembla-gaat-in-hoger-beroep-in-granulietzaak-tegen-gib>

75 Villamedia / Lars Pasveer. 9 augustus 2021. VU: klacht wegens uitspraken hoogleraar in Zembla-granulietdocumentaire ongegrond <https://www.villamedia.nl/artikel/vu-klacht-wegens-uitspraken-hoogleraar-in-zembla-granulietdocumentaire-ongegrond>

76 Het Parool / Jesper Roele, Bas Soetenhorst. 29 januari 2022. Rechtszaken, waarschuwingen en ultimatus: wie durft de grote speler achter steenstof granuliet nog te bevragen? <https://www.parool.nl/amsterdam/rechtszaken-waarschuwingen-en-ultimatus-wie-durft-de-grote-speler-achter-steenstof-granuliet-nog-te-bevragen~b2b5e184/>

77 Zembla. 9 augustus 2021. Granulietdossier: Klacht Bontrup tegen hoogleraar Van Eijbergen 'ongegrond'. <https://www.bnnvara.nl/zembla/artikelen/granulietdossier-klacht-bontrup-tegen-hoogleraar-van-eijbergen-ongegrond>;

en over journalist Roelof Bosma stelde hij op X 'Weet ook dat Zembla veel meer weet dan de heer Bosma voorgeeft. Hij wil juist niet dat u alles weet. Hij wil vooral dat u boos bent'.⁷⁸

Zowel in de zaak tegen Zembla als in de zaak tegen Biezeveld moet het Hof nog uitspraak doen. Dan zal blijken in hoeverre voorgaande omstandigheden juridisch door het Hof meegewogen zullen worden. In algemene zin verdient het opmerking dat er met voorzichtigheid gerapporteerd moet worden over nog lopende procedures. Naar opvatting van Free Press Unlimited is die voorzichtigheid en terughoudendheid in het voorgaande betracht.

In zijn algemeenheid geldt dat, ongeacht de uitkomst in deze zaak, het juridisch en publicitair aanspreken van bronnen en/of deskundigen altijd het risico van een chilling effect met zich mee zal brengen. Verschillende respondenten hebben benoemd dat het daardoor voor media moeilijker wordt om deskundigen bereid te vinden zich publiekelijk uit te spreken over zaken waar juridische stappen dreigen of te verwachten zijn.

Noot Free Press Unlimited: GIB c.s. hebben in een eerste gezamenlijk antwoord gesteld "niet in staat zijn om te reageren en dat nu ook niet willen". Na het verstrijken van de deadline voor wederhoor op 8 april heeft GIB op 9 april om 19:20 alsnog een uitgebreide reactie toegestuurd. Deze reactie is hieronder samengevat weergegeven. De complete reactie is beschikbaar via de website van Free Press Unlimited: <https://www.freepressunlimited.org/nl/actueel/onderzoek-fpu-toenemende-juridische-druk-nederlandse-media>

In deze reactie stelt GIB in de kern dat haar zaak ten onrechte "in verband wordt gebracht met disproportionele juridische druk en SLAPPs", onder meer omdat de klacht van GIB tegen Zembla bij de Raad voor de Journalistiek gegrond is verklaard, GIB gelijk heeft gekregen in een gerechtelijke procedure tegen Biezeveld en de rechter Zembla in een gerechtelijke procedure heeft veroordeeld tot het plaatsen van een rectificatie. GIB stelt dat uit deze uitspraken, rapporten en "rechtspraak van bestuursrechters" voldoende blijkt dat "er met de toepassing van granuliet niets aan de hand is".

GIB merkt verder op dat "[v]oorafgaand aan de eerste uitzending al [vast staat] dat Zembla het bij het verkeerde eind heeft", onder meer doordat "het bevoegd gezag en de ILT Zembla voorafgaand aan de uitzending [hebben] laten weten dat granuliet al jaren conform de regelgeving wordt toegepast, dat het bevoegd gezag dit veelvuldig heeft bevestigd en dat van illegaal handelen geen sprake is".

GIB meent dat Free Press Unlimited ten onrechte is afgegaan op "de eenzijdige informatie van Zembla" en dat er "geen sprake [is] van enig kritische beschouwing". Ook stelt GIB dat Free Press Unlimited "selectief" zou hebben gekeken naar bronnen en vonnissen. Verder voert GIB aan dat haar te weinig tijd is gegund voor het formuleren van een reactie op dit rapport, waarbij zij onderstreept dat het gaat om een "omvangrijke en complexe zaak" met "veel technische begrippen en omvangrijke processtukken". De beschikbare tijd zou te kort zijn om "alle nuances" te bespreken.

GIB stelt dat het starten van juridische procedures, ook gezien haar wederpartijen niet vrijwillig tot rectificatie wilden overgaan, "geen disproportioneel middel" was, en benadrukt dat de rechtbank Den Haag in afzonderlijke zaken heeft geoordeeld dat Zembla en Biezeveld onrechtmatig jegens haar hebben gehandeld en zijn veroordeeld tot het plaatsen van een rectificatie.

78 <https://twitter.com/Stupersh/status/1362117421495107589>; Het Parool / Jesper Roele, Bas Soetenhorst. 29 januari 2022. Rechtszaken, waarschuwingen en ultimatus: wie durft de grote speler achter steenstof granuliet nog te bevragen? <https://www.parool.nl/amsterdam/rechtszaken-waarschuwingen-en-ultimatus-wie-durft-de-grote-speler-achter-steenstof-granuliet-nog-te-bevragen~b2b5e184/>

GIB citeert in dit kader onder meer de uitspraak van de rechtbank in de zaak tegen Biezeveld (r.o. 5.17), waarin de rechtbank oordeelt: "Geen van de door Biezeveld aangedragen gegevens rechtvaardigt die zonder enig voorbehoud door hem gemaakte gevolgtrekking, met name ook voor wat betreft de strafrechtelijke kwalificatie. Dit brengt de rechtbank tot het oordeel dat er geen voldoende solide feitelijke basis was voor de stellige bewering van Biezeveld dat GIB betrokken was bij de illegale stort van granuliet in Over de Maas en zich schuldig heeft gemaakt aan strafbare feiten." Ook verwijst GIB naar de rectificatieteksten die Zembla en Biezeveld hebben moeten publiceren als gevolg van de afzonderlijke vonnissen, en benadrukt dat beide partijen veroordeeld zijn tot het betalen van een schadevergoeding.

GIB concludeert al met al dat het "onvoorstelbaar" voor haar is dat zij voorkomt in dit rapport en daar "niet in thuis [hoort]". Zij voert aan dat journalisten uiteraard misstanden aan de kaak kunnen stellen, maar dat partijen wel het recht hebben zich te verweren tegen feitelijk onjuiste beschuldigingen. Ook stelt GIB dat nu in beide zaken hoger beroep is ingesteld, en de zaken beide voor arrest staan, van Free Press Unlimited verwacht mag worden dat zij zich "uiterst prudent" opstelt. GIB meent dat dit "niet het geval [blijkt] te zijn" want: "uit de vele uitspraken/rapporten van de civiele rechter, de (hoogste) bestuursrechter, onafhankelijke onderzoeksbureaus, de Raad voor de Journalistiek en tot slot het Openbaar Ministerie blijkt nu juist dat Zembla en haar deskundigen het volledig bij het verkeerde eind hebben. Van het inzetten van disproportionele middelen en een chilling effect is geen sprake."

De 'juridisering' van de Raad voor de Journalistiek

De Raad voor de Journalistiek is in 1960 opgericht en is een onafhankelijke instantie van zelfregulering voor de media.⁷⁹ De Raad behandelt klachten over journalistieke gedragingen en behandelt alleen klachten over publicaties van media die aangesloten zijn bij de Raad en deelnemen aan de procedure, tenzij er sprake is van een klacht van algemene strekking of een principieel belang.⁸⁰

Met name onderzoeksjournalisten en -redacties beklagden zich tijdens interviews veelvuldig over de manier waarop de Raad voor de Journalistiek soms in hun ervaring wordt ingezet als 'voorportaal' voor juridische procedures. De kritiek richtte zich hierbij op eisers die eerst naar de Raad stappen met de bedoeling om zich met de conclusie van de Raad, en de tijdens de procedure opgedane informatie, tot de rechter te wenden. Hoewel sommige advocaten stelden dat veel rechters hier weinig belang aan hechten, zijn er wel voorbeelden bekend waarin de rechter voor haar oordeel over een publicatie waarde zei te hechten aan de conclusies van de Raad.⁸¹ De belangrijkste bezwaren hierbij zijn dat de Raad een ander beoordelingskader hanteert dan de rechter, en de gegrondheid van een klacht beoordeelt per onderdeel. Ook stelden veel onderzoeksjournalisten dat de capaciteit en procedures van de Raad niet goed zijn toegerust voor complexe onderzoeksdossiers, en dat eisers zich soms door meerdere advocaten laten bijstaan bij de Raad die de procedure benaderen als een gerechtelijke procedure. Frits van Exter, de voorzitter van de Raad, noemde als voorbeeld recent: "Zij [advocaten] produceren veel papier en benutten de toegemeten spreektijd tot het uiterste. Zo telde een klacht tegen een landelijk dagblad 21 pagina's met 31 bijlages waaronder een brief aan de hoofdredactie met 68 punten. En dat is niet eens uitzonderlijk".⁸²

De Raad heeft naar aanleiding van deze kritiekpunten haar procedures per 1 januari 2024 aangepast onder het mom 'wie voor de Raad kiest, kiest niet voor de rechter'. Van klagers wordt nu verwacht dat ze na een conclusie van de Raad niet ook nog naar de rechter stappen. Advocaten blijven welkom, maar worden aangemoedigd om zich terughoudend op te stellen. Media wordt aanbevolen om conclusies van de Raad over klachten die hen betreffen ruimhartiger te publiceren.⁸³

Tijdens de interviews kwam ook een aantal voorbeelden naar boven waarin er met juridische middelen druk werd uitgeoefend op (mogelijke) bronnen. Een ernstig voorbeeld komt van *de Limburger*. Na een verhaal waarvan de (anonieme) bron afkomstig was uit een verpleeghuis, werd er een groepsaangifte gedaan tegen alle medewerkers van het verpleeghuis, welke geseponeerd werd door het OM.⁸⁴ Na het sepot startte de betrokkene een art. 12-procedure (een 'klacht tegen beslissing officier van justitie') tegen zes (oud-)medewerkers. Ook in die procedure werd de zaak geseponeerd.⁸⁵ Het gevolg was dat de bronnen in het verhaal 'opdroogden'.

79 Raad voor de Journalistiek. Over de Raad. <https://www.rvdj.nl/over-de-raad>

80 <https://www.rvdj.nl/over-de-raad/reglement>

81 Zie bijvoorbeeld: <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:GHSHE:2015:854&showbutton=true&keyword=%2522raad%2Bvoor%2Bde%2Bjournalistiek%2522&idx=6>

82 <https://www.rvdj.nl/weblog/wie-kiest-voor-de-raad-kiest-niet-voor-de-rechter>

83 <https://www.rvdj.nl/weblog/wie-kiest-voor-de-raad-kiest-niet-voor-de-rechter>

84 Zie ook: *De Limburger*. 19 februari 2019. Op zoek naar het lek in het verpleeghuis.

85 Gesprek en schriftelijke toelichting Sjors van Beek, de Limburger

Verschillende journalisten en enkele advocaten maakten zich ook zorgen over vorderingen die zien op het achterhalen van journalistieke bronnen, en daarmee op gespannen voet staan met journalistieke recht op bronbescherming. Om haar rol als waakhond goed te kunnen vervullen en misstanden aan de kaak te kunnen stellen, moeten journalisten hun bronnen kunnen beschermen. Dat recht is in jurisprudentie stevig verankerd, en hier mag alleen bij een zwaarwegend maatschappelijk belang inbreuk op gemaakt worden, en alleen als dit noodzakelijk en proportioneel is. Volgens het Europese Hof voor de Rechten van de Mens is anders sprake van een *potentially chilling effect* waarbij de pers in haar nieuwsgaring wordt beperkt omdat bronnen terugschrikken voor het informeren van de pers.⁸⁶ Voor dit rapport geïnterviewde journalisten spraken in dit kader hun zorgen uit over vorderingen die niet zien op vrijgave van bronnenmateriaal voor een maatschappelijk belang, maar op het private belang van de eiser om de bronnen van de journalist te achterhalen. In een aangehaald voorbeeld uit jurisprudentie verzocht een eiser bijvoorbeeld om getuigenverhoor van de journalist omdat “hij er in het kader van een eventuele te starten bodemprocedure belang bij heeft dat de bron wordt geopenbaard, aangezien op basis daarvan kan worden beoordeeld of de berichtgeving zorgvuldig was”. Dit verzoek werd door de rechtbank afgewezen op basis van het brongeheim.⁸⁷

In de gesprekken voor dit rapport spraken drie advocaten en negen hoofdredacteuren en journalisten hun zorgen uit over vorderingen die zien op het achterhalen van journalistieke bronnen, zoals het vrijgeven van (al het) ruwe beeld- of bronmateriaal en verzoeken voor een voorlopig getuigenverhoor van een journalist om diens bronnen te verkrijgen. In twee genoemde kwesties ging het om zaken waar een interne klokkenluider bij betrokken was. Hoewel deze vorderingen vaak afgewezen worden door de rechter, benoemden de mediarespondenten dat bronnen hier vaak van terugschrikken, en het bijvoorbeeld bij vervolgonderzoek moeilijker is om informatie van bronnen te verkrijgen.

Met betrekking tot getuigenverhoren benoemden vier van de geïnterviewde advocaten en in-house juristen en twee hoofdredacteuren dat zij zich vooral zorgen maken over het oproepen van journalisten als getuige in strafzaken.⁸⁸ In deze zaken hebben journalisten sinds 2018 ook een wettelijk verankerd bronbeschermingsrecht.⁸⁹ Deze gevallen vallen buiten de reikwijdte van dit onderzoek, maar willen we hier aanstippen gezien het grote aantal respondenten dat haar zorgen hierover uitsprak. Respondenten benoemden in dit kader dat het principe van subsidiariteit (een journalist moet alleen opgeroepen worden als er geen andere mogelijkheid is) door het OM en sommige strafrechters onvoldoende in acht wordt genomen, en dat zeker in zaken over georganiseerde misdaad, er onvoldoende oog is voor de intimiderende impact en mogelijke veiligheidsconsequenties van het oproepen van journalisten als getuige. In extreme gevallen is een aantal journalisten gegijzeld in strafzaken in de afgelopen jaren of werd daarmee bedreigd. Een van de respondenten haalde een zaak aan waarin de rechter op de gang tegen de journalist in kwestie stelde ‘ik hoop dat u uw tandenborstel bij zich heeft’.

86 Zie EHRM 27 maart 1996, ECLI:NL:XX:1996:AD2519 (Goodwin/UK), par. 39

87 Rb Overijssel. 27 maart 2018. ECLI:NL:RBOVE:2018:946. par. 2.3 en 3.9

88 Zie voor een recent voorbeeld: AD. 14 maart. 2024. AD-journalist Tieleman moet getuigen in Hedelse afpersingszaak.<https://www.ad.nl/binnenland/ad-journalist-tieleman-moet-getuigen-in-hedelse-afpersingszaak~a666ce122/>

89 Wet bronbescherming in strafzaken. 4 juli 2018. Stb. 2018/264

4) Aangiftes & art. 12-procedures

Tot slot noemden acht journalisten en redacteurs de intimiderende werking van zaken waarin niet alleen een civiele procedure werd gestart, maar ook gelijktijdig aangifte werd gedaan van smaad of laster. In drie gevallen die tijdens interviews besproken werden, werden de aangiftes door eisers respectievelijk toegevoegd aan een dossier bij de Raad voor de Journalistiek, gepresenteerd tijdens een zitting in de civiele procedure, gepubliceerd en toegezonden aan contacten van de journalist. Journalisten ervoeren dit als zeer intimiderend. Hoewel deze aangiftes bijna altijd geseponeerd worden, duurde het bovendien in sommige gevallen lang voordat deze beslissing genomen werd. Zo vertelde een geïnterviewde journalist over een aangifte uit 2016 die hem meerdere jaren boven het hoofd bleef hangen, nadat de eiser een art. 12-procedure over de seponeringsbeslissing aanspande. De aangifte was gelijk in 2016 geseponeerd, maar de sepotbeslissing van de rechtbank in de art. 12-procedure liet tot 2021 op zich wachten.

Visie advocaten op juridische druk en rol advocatuur

We hebben voor dit onderzoek gesproken met negen advocaten met een specialisatie in het mediarecht. Zij hebben verschillende praktijken: sommigen staan alleen media bij, anderen overwegend eisers in zaken tegen media, en de meerderheid heeft een 'gemengde' praktijk met cliënten aan zowel de kant van media als die van eisers. Net als veel respondenten binnen de media, benadrukten alle geïnterviewde advocaten het belang van toegang tot het recht, en het zwaarwegende belang van de mogelijkheid om media en journalisten aan te kunnen spreken op ongefundeerde beschuldigingen of onrechtmatigheden in publicaties. Twee stelden dat zij juridische druk op media in hun praktijk vonden toegenomen, zeven vonden dat er geen sprake was van een toename en/of zag juist een afname. Gevraagd naar voorbeelden van juridische druk noemde een aantal van de advocaten voorbeelden van proceskeuzes waarvan zij stelden dat zij er in hun eigen praktijk terughoudend mee om zouden gaan. Hierbij werden in het bijzonder genoemd:

- het persoonlijk dagvaarden van journalisten of (hoofd-)redacteurs, met name wanneer zij in dienst zijn, in het bijzonder in gevallen waarin van hen persoonlijk een schadevergoeding wordt geëist en/of de dagvaarding op hun privéadres wordt betekend;
- (Conservatoir) beslag laten leggen op bezittingen van een journalist;
- het vragen van hoge schadevergoedingen van media en/of journalisten;
- het, zonder zwaarwegende reden, ondernemen van juridische stappen (bijvoorbeeld aanvraag getuigenverhoor van de journalist en/of (mogelijke) bron) om bronnen van een journalist te achterhalen.

Met betrekking tot de schadevergoeding werd benoemd dat hier in de meeste zaken sowieso geen sprake van is (in ieder geval in eerste aanleg) omdat mediazaken vaak beginnen met een kort geding, waarbij alleen een voorschot op een schadevergoeding gevraagd kan worden. Als er wel (immateriële) schadevergoeding gevraagd wordt van een journalist of mediaorganisatie, werd een bedrag van maximaal vijfduizend euro het vaakst als redelijk genoemd. Uit jurisprudentie blijkt dat een immateriële schadevergoeding na een onrechtmatig bevonden publicatie meestal niet wordt toegewezen. In zaken waarin een schadevergoeding wel werd toegewezen overschreed deze in de

regel de vijfduizend euro niet.⁹⁰

In algemene zin noemden veel advocaten hun 'poortwachtersfunctie' richting cliënten en de waarborgen die in het Nederlandse rechtssysteem bestaan tegen misbruik van juridische procedures. Alle geïnterviewde advocaten vonden de mate van juridische druk op de Nederlandse journalistiek nog niet zo ernstig dat er noodzaak is voor specifieke gedragsregels binnen de beroepsgroep voor dit soort zaken, zoals die bijvoorbeeld in het Verenigd Koninkrijk, waar veel meer SLAPP-procedures worden gevoerd dan in Nederland het geval is, zijn aangenomen door de Orde van Advocaten.

⁹⁰ Een steekproef van gepubliceerde rechtszaken op rechtspraak.nl in de periode (1 maart 2014 - 1 maart 2024) leverde, ter illustratie, 37 zaken op waarin immateriële schadevergoedingen werden gevraagd van media en/of journalisten. Tussen die zaken zaten 13 zaken waarin meer dan 10.000 euro immateriële schadevergoeding werd gevraagd, met twee uitschieters naar 500.000 euro. In 6 zaken werd het bedrag hoger dan 10.000 euro gevraagd als voorschot op een immateriële schadevergoeding. De rechter wees de vorderingen om schadevergoeding in 33 van de 37 gevallen af, wees in 3 gevallen niet meer dan 5.000 euro toe en verwees in 1 zaak door naar een andere (schadestaat)-procedure voor het bepalen van de schade.

Hoofdstuk 3: **SLAPP-zaken** in Nederland

Over SLAPPs kwamen we tijdens de interviews meerdere opvattingen tegen die niet stroken met de manier waarop SLAPPs in andere Europese landen worden beoordeeld en erkend.⁹¹ Zo stelden verschillende respondenten dat zaken alleen SLAPPs zijn als ze zijn aangespannen door oligarchen. Ook stelden een aantal betrokkenen dat er geen sprake kan zijn van een SLAPP wanneer het doelwit onderdeel is van een grote uitgever of omroep, of wanneer de zaak nog loopt en niet op alle punten gewonnen is. Zoals het beoordelingskader laat zien, is dat niet de lat waar SLAPPs in Europees verband langs gelegd worden. Wel is het zo dat zaken niet te snel als zodanig moeten worden aangemerkt, zodat de term haar betekenis niet verliest.

In dit hoofdstuk bespreken we drie voorbeelden uit de Nederlandse rechtspraak van rechtszaken die volgens ons, op basis van een zorgvuldige beoordeling, gekwalificeerd kunnen worden als voorbeelden van een SLAPP-zaak (of SLAPP-zaken). Daarbij houden we deze zaken naast de verschillende kenmerken van SLAPPs die in het CASE-kader en de Europese regelgeving zijn genoemd. Deze drie zaken vertonen verschillende kenmerken van SLAPPs zoals benoemd in het beoordelingskader en toegelicht in dit hoofdstuk. Hierbij kan wel opgemerkt worden dat in de casus van het Financieele Dagblad (FD) het element van stelselmatigheid ontbreekt, waar bij Pretium en BioStabil wel sprake van is. We herkennen dat het definiëren van de zaak tegen het Financieele Dagblad (FD) als een SLAPP daarmee leidt tot discussie over wat de drempel hiervoor is. In het algemeen geldt dat de juridische kaders voor SLAPPs ook nog niet uitgekristalliseerd zijn, en dat er ook ruimte is en moet zijn voor publiek debat over de vraag wat wel en niet als SLAPP kwalificeert. Op basis van het geïllustreerde beoordelingskader concluderen we desondanks dat er sprake is van vier van de kenmerken in het genoemde kader, en vinden de conclusie dat daarmee in deze casus mogelijk sprake is van een SLAPP, gerechtvaardigd. De eiser in die zaak heeft fel bezwaar gemaakt tegen deze kwalificatie en vindt deze “niet overtuigend”; hij stelt dat deze publicatie “afbreuk doet aan de geloofwaardigheid [van FPU]”.

Het leeuwendeel van deze procedures is afgedaan voordat het begrip SLAPPs gemeengoed werd in het Europese en Nederlandse juridische debat. We hechten er daarom aan om te benadrukken dat in deze zaken niet door een rechter is geoordeeld dat er sprake was van een SLAPP. Echter, voor het publieke debat over SLAPPs, alsook de implementatie van de Richtlijn, is van belang dat er kritisch wordt gekeken naar de Nederlandse rechtspraktijk in dit kader tot nu toe. Deze drie zaken dienen als voorbeeld van hoe dit soort zaken tot uiting komen in Nederland. Het is dan ook geen uitputtende lijst van SLAPP-zaken in Nederland.

We hebben de eisende partijen in de genoemde rechtszaken benaderd om gelegenheid te bieden tot wederhoor. Zoals in de verantwoording van dit rapport is opgenomen, hebben we hierbij een termijn van twee werkdagen gehanteerd die op verzoek in enkele gevallen verlengd is tot drie werkdagen. Vrijwel alle partijen hebben in hun reactie hun onvrede geuit over de duur van deze termijn, en gesteld dat hiermee de onafhankelijkheid van het onderzoek in het geding komt. We betreuren de onvrede over de gehanteerde termijn, maar vinden deze redelijk in het kader van de

⁹¹ The Coalition Against SLAPPs in Europe. March 2022. Report Shutting Out Criticism. How SLAPPs Threaten European Democracy. <https://www.the-case.eu/wp-content/uploads/2023/04/CASEREportSLAPPsEurope.pdf>; The Coalition Against SLAPPs in Europe. August 2023. Report SLAPPs: A Threat to Democracy Continues to Grow. <https://www.the-case.eu/wp-content/uploads/2023/08/20230703-CASE-UPDATE-REPORT-2023-1.pdf>

aard van de beschuldiging, de lengte van de tekst en de bestaande kaders voor wederhoor en het recht op uitingsvrijheid. Een evenwichtige en transparante bespreking van deze zaken, als bijdrage aan het ontluikende publieke debat over SLAPPs in Nederland, is van groot belang, maar hiermee is naar ons inzicht voldaan nu er gelegenheid is geboden tot een reactie en deze verwerkt is in de tekst, in de tekst duidelijk is op welke bronnen en uitspraken onze analyse gebaseerd is; en het beoordelingskader duidelijk is.

Voor zover de betrokken partijen een reactie hebben gegeven ontkennen zij dat hun zaken zouden kwalificeren als SLAPP-zaken. Bij de bespreking van de betreffende zaken geven we nader aandacht aan deze reacties.

Pretium/Peter Olsthoorn

In veel van de voor dit onderzoek gevoerde gesprekken werden de talrijke procedures die het telecombedrijf Pretium tegen media heeft gevoerd genoemd als voorbeeld van SLAPPs in Nederland. Pretium voerde tussen 2003 en 2019 minstens 18 juridische procedures tegen mediabedrijven en journalisten, die leidden tot 43 rechterlijke uitspraken. Enkele van deze uitspraken waren in het voordeel van Pretium, maar het bedrijf verloor het merendeel van de zaken.⁹² Hieronder waren zes langsepende procedures die tot aan de Hoge Raad werden gevoerd, waar Pretium steeds in het ongelijk werd gesteld.⁹³ In een van de langstlopende zaken tegen AVRO/Tros werd er maar liefst negen jaar doorgeprocedeerd naar aanleiding van één aflevering van *Radar* uit september 2008.⁹⁴

Pretium is daarmee een bekend voorbeeld geworden van een bedrijf dat procedeert tegen vrijwel elk medium dat over haar publiceert. Over de impact hiervan op de Nederlandse journalistiek schreef Philippe Remarque, toen hoofdredacteur van de Volkskrant, in 2018: “Sommige bedrijven hebben de gewoonte geen normale reactie te geven op beschuldigingen, maar meteen met advocatenbrieven te komen. Berucht bij Nederlandse media is de telecomprovider Pretium. Die daagt geregeld redacties voor de rechter die de kritiek op hun wervingspraktijken onder ouderen weergeven (...) **journalisten weten dus van tevoren dat ze veel geld kwijt zijn als ze kritisch over dit bedrijf schrijven** en zullen er misschien van afzien. Dat noemen juristen het ‘chilling’ effect”.⁹⁵

De meeste van deze zaken speelden enkele jaren geleden. Pretium wordt hier desondanks besproken omdat de rechtszaken van Pretium veel aandacht hebben gekregen in het Nederlandse publieke debat. Ook veel respondenten wezen naar deze zaken als voorbeeld van SLAPP-zaken in Nederland. In het hiervoor geschetste CASE-toetsingskader is een geschiedenis van het aanspannen van rechtszaken tegen media (zoals zich hier voordoet) een aanwijzing dat een rechtszaak is aangespannen met als doel om publieke participatie te onderdrukken, stoppen of te ontmoedigen. Ook het gegeven dat de meeste zaken door Pretium zijn verloren is in dit kader een aanwijzing voor een SLAPP-zaak. De meeste van de door Pretium aangespannen rechtszaken tegen media en journalisten waren gericht tegen de tv-programma's Radar (AVRO/Tros) en Kassa (BNN/VARA), maar

92 Van deze 43 uitspraken werden er 9 in het voordeel van Pretium beslist (toewijzing alle vorderingen en veroordeling in proceskosten). In een van de uitspraken werd een deel van de vorderingen van Pretium toegewezen en droegen beide partijen hun eigen proceskosten.

93 <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:HR:2017:2518&showbutton=true&keyword=pretium&idx=74>; <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:PHR:2012:BX0598> ; <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:HR:2011:BP6165> ; <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:HR:2012:BX8441> ; <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:HR:2011:BU3924> ; <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:HR:2016:2705> ; <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:HR:2019:1044&showbutton=true&keyword=pretium&idx=87>

94 Zie de laatste uitspraak in deze zaak: <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:HR:2017:2518&showbutton=true&keyword=pretium&idx=74>

95 De Volkskrant / Philippe Remarque. 3 februari 2018. Een legertje advocaten op ons dak. <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/een-legertje-advocaten-op-ons-dak~b7a63af6/>

ook kranten zoals het AD, de Volkskrant en NRC, en onderzoeksjournalist Peter Olsthoorn kregen te maken met rechtszaken van Pretium. We zoomen hier in op de casus van Olsthoorn.

Olsthoorn is een ervaren freelance onderzoeksjournalist, onder andere op het gebied van internet- en privacykwesties. Vanaf 2012 doet Olsthoorn met tussenpozen onderzoek naar Pretium. Er zijn op dat moment al 25 uitspraken gedaan door de rechter in door Pretium aangespannen zaken naar aanleiding van uitzendingen en artikelen van andere media over de wervingsprocedures van het telecombedrijf. Olsthoorn heeft ons verteld dat hij voor zijn onderzoek dan ook geen opdrachtgever kon vinden die het risico van dure juridische procedures van Pretium aandurft.⁹⁶ Hij ontving tijdens zijn onderzoek al snel een juridische reactie van Pretium, nog voordat hij gepubliceerd had. Na verschillende bronnen benaderd te hebben, ontving Olsthoorn op 1 augustus 2014 namelijk een sommatiebrief van de advocaat van Pretium met serieuze beschuldigingen. Hierin wordt gesteld dat zijn berichten aan bronnen uit de omgeving van Pretium-directeur Hans Nyks neerkomen op “een vorm van journalistieke stalking”.⁹⁷ De brief stelde strafrechtelijke aangifte en juridische procedures in het vooruitzicht.

Olsthoorn gaat door met zijn onderzoek. Op 16 januari 2015 wordt hij persoonlijk gedagvaard in een bodemprocedure, waarin Pretium een schadevergoeding eist, en een verbod op zowel (een toekomstige) publicatie als nieuwe interviewverzoeken over de door Olsthoorn geuite “ongefundeerde beschuldigingen”.⁹⁸ Dergelijke vorderingen, die neerkomen op een publicatie- en onderzoeksverbod, vormen een ernstige inbreuk op de persvrijheid en kunnen alleen toegewezen worden als daar een zwaarwegend belang tegenover staat. De rechtbank Den Haag oordeelt in haar vonnis van 24 februari 2016 dat Olsthoorn rechtmatig en journalistiek zorgvuldig heeft gehandeld en wijst alle vorderingen af.⁹⁹ Ook oordeelt de rechtbank dat er “onvoldoende concrete feiten” zijn gesteld door Pretium om de beschuldiging van “stalking” te kunnen ondersteunen.¹⁰⁰

In maart 2016 legde Olsthoorn teksten voor aan Pretium ter wederhoor.¹⁰¹ Hij publiceerde deze op eigen titel in een reeks artikelen, omschreven als een ‘webboek’. Na deze eerste publicaties spant Pretium een kort geding aan in november 2016, gericht op een verbod op publicatie van het gehele webboek (‘Dossier Pretium’).¹⁰² Hierbij worden opnieuw ernstige verwijten richting Olsthoorn gemaakt. Zo wordt gesteld dat het webboek geen journalistiek werk is maar een “persoonlijk schotschrift” en wordt Olsthoorn beschuldigd van “obsessieve interesse”.¹⁰³ Onder andere de Vereniging voor Onderzoeksjournalisten spreekt zich uit en spreekt van “juridisch uitroken” waardoor media voorzichtiger worden in de berichtgeving.¹⁰⁴ Ook deze zaak wordt door Olsthoorn gewonnen, waarbij de rechter stelt: “het gevorderde algehele publicatieverbod zou immers neerkomen op censuur”.¹⁰⁵ In hoger beroep vorderde Pretium ook een publicatieverbod van het gehele webboek, wederom zonder succes.¹⁰⁶ Pretium gaat in cassatie en weer anderhalf jaar later volgt de uitspraak van de Hoge Raad, die Olsthoorn ook gelijk geeft.¹⁰⁷

96 Gesprek Peter Olsthoorn, 23 november 2023

97 <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBDHA:2016:1664>, par. 2.27

98 <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBDHA:2016:1664> par. 3.1

99 <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBDHA:2016:1664>, par. 4.10-4.17

100 <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBDHA:2016:1664>, par. 4.9.

101 <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBDHA:2016:14423>, par. 2.4

102 <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBDHA:2016:14423>

103 <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBDHA:2016:14423>, par. 3.2

104 Argos. 12 november 2016. Pretium versus de journalistiek. https://www.vpro.nl/argos/speel~RBX_VPRO_5985955~pretium-versus-de-journalistiek~.html

105 <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBDHA:2016:14423>, Par. 4.6

106 <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:GHDHA:2018:30>, par. 3

107 <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:HR:2019:1044>

Ook in andere Pretium-zaken zijn aanwijzingen te vinden dat hier sprake was van SLAPP-zaken. Zo blijkt regelmatig dat de grondslag voor de eisen ontbreekt. Illustratief in dit verband zijn de parallelle procedures die Pretium tussen 2008-2012 voerde over uitzendingen van Kassa en een artikel in Kassa Magazine. Beide procedures werden tot de Hoge Raad gevoerd, waar Pretium in beide zaken in het ongelijk gesteld werd.¹⁰⁸ In een van de zaken oordeelt de Hoge Raad dat Pretium op verschillende punten een “onhoudbare maatstaf” voor de beoordeling van journalistieke zorgvuldigheid hanteert.¹⁰⁹ Uit de zaak over het Kassa Magazine-artikel blijkt dat Pretium zelfs een advocatenbrief had verstuurd aan de PvdA-fractie na een persbericht met Kamervragen van toenmalig Kamerlid Mei Li Vos over Pretium.¹¹⁰ In de brief werd van de fractie een rectificatie geëist die niet alleen gepubliceerd, maar ook gedeeld zou moeten worden met alle Tweede Kamerleden, de Minister van Justitie en de Staatssecretaris van Economische Zaken.¹¹¹ Naast deze brief aan de fractie, eiste Pretium ook rectificatie (op straffe van een dwangsom van €25.000 per dag, zonder maximum)¹¹² van de Vara en Kassa-eindredacteur Renzo Veenstra omdat Veenstra in Kassa Magazine had geschreven: “Zelfs PvdA-kamerlid Mei Li Vos, die kamervragen stelde over de onrustbarende klachtenstroom, ontving een advocaatschrijven”. Pretium betwistte niet dat haar advocaat die brief verstuurd had, maar stelde dat de bewering onrechtmatig was omdat de brief niet ging over de Kamervragen zelf, maar over het persbericht waarin de vragen stonden opgesomd.¹¹³ De rechter oordeelde hierover:

“Hier werd dus geëist dat via de aangesproken fractie afbreuk aan de Kamervragen zelf werd gedaan. Dit rectificatieverzoek is van een principiële ander gehalte dan bijvoorbeeld een eis aan de fractie om te melden dat zij in verband met mogelijke schade voor het bedrijf in kwestie in dit geval de formulering van de Kamervragen niet één op één in het persbericht had mogen overnemen. Daarbij laat het hof overigens buiten beschouwing of, respectievelijk onder welke omstandigheden een dienovereenkomstig geformuleerde rectificatie-eis, die op enigszins gespannen voet zou kunnen staan met het in beginsel openbare karakter van de Kamerwerkzaamheden, rechtens afdwingbaar is.

De conclusie is dat gegeven dit specifieke en ingrijpende karakter van de verlangde rectificatie Veenstra daarover in zijn artikel voldoende waarheidsgetrouw heeft bericht”¹¹⁴

Uit de feiten blijkt dat Pretium heeft geprocedeerd tegen vrijwel elk medium dat publiceert, of onderzoek doet, naar haar handelen. In deze procedures worden, zoals hiervoor is uitgelicht in de casus van Olsthoorn, regelmatig disproportionele eisen gesteld (algehele publicatieverboden en vorderingen tot het stoppen van journalistiek onderzoek) en in het geval van Olsthoorn sterk persoonlijk getinte verwijten (de ongefundeerde beschuldiging van ‘stalking’, verwijten van ‘obsessieve interesse’). In de meeste zaken die Pretium heeft aangespannen was er bovendien geen rechtsgrond voor de eisen, aangezien in het merendeel van de zaken door de rechter is vastgesteld dat Pretium geen onjuistheden of onrechtmatigheden in de publicaties heeft aangetoond.

Noot Free Press Unlimited: Pretium is in het kader van wederhoor herhaaldelijk verzocht om een reactie, maar het bedrijf, noch het namens haar optredende DEM Management Services B.V., heeft inhoudelijk gereageerd.

108 <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:HR:2011:BU3924>; <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:HR:2012:BX8441>

109 <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:PHR:2012:BX8441>, par. 13

110 <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:GHSGR:2010:BL0045>, par. 9

111 <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:GHSGR:2010:BL0045>, par. 9

112 <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBSGR:2009:BJ4408>, par. 2.1

113 <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:GHSGR:2010:BL0045>, par. 9

114 <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:GHSGR:2010:BL0045>, par. 9

BioStabil/TROS

Op 8 maart 2004 bracht consumentenprogramma Radar van omroep TROS (nu: AVROTROS) een uitzending over de BioStabil 2000. De BioStabil, destijds onder andere bekend van reclames in *Tell Sell*, is een zilveren of gouden hanger die volgens haar uitvinder geneeskrachtige werking heeft.¹¹⁵ In de uitzending van *Radar* werd de geneeskrachtige werking van de hanger betwist. In de uitzending komen onder andere twee deskundigen van de TU Delft aan het woord die de samenstelling en magnetische kracht van de hanger onderzochten, een neuroloog en een professor die gespecialiseerd is in magnetisme.¹¹⁶ Ook vertoont de uitzending de conclusies van een juwelier die de BioStabil heeft onderzocht en de kostprijs van de hanger heeft vastgesteld.¹¹⁷

De uitvinder van de BioStabil, Bruno Santanera, spande op 12 mei 2004 een bodemprocedure aan tegen de TROS. Hij stelde dat de uitzending was “gemanipuleerd”, een “volstrekt onjuist beeld” zou schetsen van zijn product en “de strekking [had] om [hem] te beschadigen”. Hij vorderde een schadevergoeding omdat er sinds de uitzending naar eigen zeggen geen Biostabil meer was verkocht.¹¹⁸ De rechtbank wees in februari 2005 alle eisen af en oordeelde dat er geen sprake was van nodeloos grievende uitlatingen, verdraaiing van de feiten of ongefundeerde verdachtmakingen, waarmee de uitzending rechtmatig was.¹¹⁹ Santanera stelde geen hoger beroep in tegen deze uitspraak. Wel werden er in maart 2005 voor €50.000¹²⁰ verschillende advertenties geplaatst in onder andere het *Dagblad van het Noorden* en de *Leeuwarder Courant* waarin gesproken werd van “leugens, verdachtmakingen en valse beschuldigingen van Tros Radar gepresenteerd door Antoinette Hertsenberg”.¹²¹

Radar herhaalde in januari 2010 (delen van) de rechtmatig geoordeelde uitzending uit 2004 en plaatste een artikel over de BioStabil 2000 op de website van Radar. In het artikel, getiteld ‘*BioStabil is terug als placebo*’, werd gereageerd op een interview van Santanera in het *Dagblad van het Noorden*, waarin hij stelde een comeback te willen maken.¹²² Tweeënhalf jaar later, in augustus 2012, sommeerde Santanera via zijn advocaat de TROS om de uitzending van 8 maart 2004 en het artikel te verwijderen.¹²³ De TROS werd vervolgens gedagvaard in een kort geding-procedure, die de omroep wederom op alle punten won.¹²⁴ Twee jaar later, in april 2014, dienden Santanera en diens vennootschappen Torino Amsterdam B.V. en Magnetic Fields Research Medical Centre New York-Tokyo-Zurich-Nederland B.V. (hierna: MFR), ook een klacht in bij de Raad voor de Journalistiek over de uitzending van 2004 en het artikel. De klacht werd niet door de Raad behandeld omdat Radar niet meedeelde aan de procedure van de Raad, en de klacht door de Raad niet van algemene strekking of principieel belang werd geacht.¹²⁵

115 <https://www.biostabil.net/magneet-hanger/>

116 <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBAMS:2005:AS5806&showbutton=true&keyword=biostabil&idx=3>, par. 1c

117 <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBAMS:2005:AS5806&showbutton=true&keyword=biostabil&idx=3>, par. 10

118 <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBAMS:2005:AS5806&showbutton=true&keyword=biostabil&idx=3>, par. 3

119 <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBAMS:2005:AS5806&showbutton=true&keyword=biostabil&idx=3>, par. 45

120 *Dagblad van het Noorden*. “Wat kan mij het geld nou schelen”. 5 maart 2005, p. 3

121 *Leeuwarder Courant*, 11 maart 2005, p. 22; *Leeuwarder Courant*, 5 maart 2005, p. 38; *Dagblad van het Noorden*. “Wat kan mij het geld nou schelen”. 5 maart 2005, p. 3

122 <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBAMS:2021:67>, par. 2.7-2.8

123 Rb. Amsterdam 20 september 2012, 524175 (toegankelijk via www.ie-forum.nl), par. 2.12

124 Rb. Amsterdam 20 september 2012, 524175 (toegankelijk via www.ie-forum.nl), par. 4.7

125 <https://www.rvdj.nl/uitspraken/201718> (conclusies: VS 2014-9 & RvdJ 2014/B6)

Op 26 september 2016 werd de BioStabil in een uitzending van Radar over elektromagnetische straling genoemd in een kort fragment.¹²⁶ Een maand later liet Santanera 1,5 miljoen flyers drukken (zie kader) en verspreiden in Hilversum.¹²⁷ Bij de Raad voor de Journalistiek werd ook een nieuwe klacht ingediend. Deze werd eveneens niet door de Raad behandeld omdat Radar niet meedeelde aan de procedure van de Raad, en de klacht door de Raad niet van algemene strekking of principieel belang werd geacht.¹²⁸

Flyer verspreid in Hilversum in 2016. Bron: NH Nieuws

In 2017 spande MFR, de onderneming waarvan Santanera bestuurder is en die de BioStabil produceert en verkoopt, opnieuw een bodemprocedure aan bij de rechtbank Amsterdam. Hierin werd herroeping van de uitspraak in februari 2005 gevraagd vanwege bedrog.¹²⁹ Ook deze eis werd afgewezen door de rechtbank. In dezelfde periode ondernam MFR ook juridische stappen tegen de TU Delft: zij werden in een Wob-procedure gevraagd om vrijgave van alle documentatie over de BioStabil.¹³⁰ In die procedure verzocht Santanera getuigenverhoren van Antoinette Hertenberg en een jurist van de AVROTROS, hetgeen door zowel de rechtbank als de Raad van State werd afgewezen.¹³¹ Drie jaar later verzocht MFR nogmaals om een voorlopig getuigenverhoor van (onder andere) Hertenberg bij de rechtbank, daarbij stellend dat hij een bodemprocedure tegen de TU Delft voorbereidde.¹³² Het Hof wees dit verzoek, net als de rechtbank, af in 2022.¹³³

In deze periode liep er ook een nieuwe procedure, ditmaal aangespannen tegen AVROTROS, Antoinette Hertenberg, een verslaggever van Radar, en drie van de deskundigen uit de uitzending uit 2004, waaronder de juwelier die de waarde van de BioStabil-hanger destijds beoordeelde.¹³⁴ In deze zaak stelde MFR opnieuw dat de drie uitzendingen onrechtmatig zijn, en vorderde hoofdelijk van alle gedaagden een schadevergoeding.¹³⁵ Van nieuwe feiten was volgens de rechtbank, het Hof

¹²⁶ In de uitzending werden geen fragmenten van de aflevering uit 2004 getoond maar stelde Hertenberg: "Dan ga ik u even een verhaal vertellen. Wij hebben hier in dit programma ooit eens de BioStabil aangepakt, van [A]. En die kwam bij de rechter binnen en zei "ik heb bewijs dat het werkt. Ik heb koffers vol met bedankbrieven". Nadat wij aandacht hebben besteed aan dat product zijn de verkopen gekelderde en mensen hebben het er ook niet zo vreselijk veel meer over gehad. Mensen ervaren soms iets, he... op basis van een placebo-gevoel."

¹²⁷ <https://www.nhnieuws.nl/nieuws/194530/uitvinder-biostabil-verspreidt-15-miljoen-foldertjes-om-tros-zwart-te-maken>

¹²⁸ <https://www.rvdj.nl/uitspraken/201718>

¹²⁹ <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:PHR:2023:1070>, par. 1.12

¹³⁰ <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:PHR:2023:1070>, par. 1.13

¹³¹ <https://www.raadvanstate.nl/uitspraken/@112488/201803082-1-a3/#highlight=biostabil>, par. 2.2

¹³² <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:GHDHA:2022:345>, par. 3.1

¹³³ <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:GHDHA:2022:345>, par. 5.8

¹³⁴ <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBAMS:2021:67>,

¹³⁵ <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBAMS:2021:67>, par. 3.1

en de Hoge Raad geen sprake, en op 22 november 2023 wees de Hoge Raad de vorderingen af.¹³⁶ In afwachting van de uitspraak verscheen een advertentie in de lokale krant de Ommelander (zie kader), waarin verwezen wordt naar een website. Op de website looft Santanera een bedrag van €5000 uit voor de contactgegevens van een mevrouw in het publiek van de uitzending van 8 maart 2004, waarvan gesteld wordt dat zij een door Radar ingehuurde actrice is. Bij de oproep staan haar volledige naam en foto.¹³⁷ Er wordt geen bewijs voor deze bewering aangedragen.

In dit samenstel van feiten zijn veel criteria uit het beoordelingskader voor SLAPPs zichtbaar. De eiser voert bijna twintig jaar procedures die keer op keer ongegrond worden bevonden door de rechter, en uit daarnaast felle, persoonlijk getoonzette kritiek op betrokken journalisten in het publieke debat via onder meer advertenties. Er wordt druk uitgeoefend op bij de uitzending betrokken derden, zoals deskundigen en mensen in het publiek van een tv-programma, door gerechtelijke procedures en publieke uitingen. De gerechtelijke procedures leggen beslag op de budgetten van een met publiek geld gefinancierde omroep, vragen een significante tijdsinvestering van de redactie, en hebben aannemelijk een chilling effect op deskundigen en bronnen, die bijna twintig jaar na hun deelname aan de uitzending nog steeds betrokken worden in juridische procedures.

Advertentie in de Ommelander, editie 27 juli 2023

Hieronder is de reactie van de heer Santanera, die ons door zijn rechtskundig adviseur is toegezonden, weergegeven. Hij heeft deze reactie zowel voor zich als in zijn hoedanigheid van (middellijk) bestuurder van de besloten vennootschap met beperkte aansprakelijkheid Magnetic Fields Research Medical Centre New York-Tokyo-Zurich-Nederland B.V gegeven. Zijn volledige reactie is toegankelijk via de website van Free Press Unlimited: <https://www.freepressunlimited.org/nl/actueel/onderzoek-fpu-toenemende-juridische-druk-nederlandse-media>

Met betrekking tot het onderzoek en wederhoor stelt Santanera dat hij het verzoek om wederhoor als "te laat" verzonden beschouwt, en dat hem hiermee niet op "gelijke wijze" in verhouding tot andere betrokken partijen de mogelijkheid is geboden tot het kenbaar maken van zijn visie. Hij stelt dat niet duidelijk is door welke personen of organisaties, en met welke methoden, het onderzoek is uitgevoerd, en dat bij betrokkenheid van aan FPU verbonden personen geen sprake kan zijn van onafhankelijk onderzoek. Verder eist hij inzage in het "gehele rapport" voorafgaand aan publicatie.

136 <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:HR:2023:1806>

137 <https://www.waarheidtrosradar.nl/>

Met betrekking tot de door Santanera tegen AvroTros aangespannen rechtszaken stelt Santanera dat er in de procedures uit 2004 en 2012 een “fout” is gemaakt, doordat de entiteit MFR daar niet als eisende partij is opgevoerd. De reden waarom MFR in 2020 tegen AvroTros is gaan procederen is volgens Santanera dat er sprake zou zijn van “valse montage”, er misstanden zouden zijn rondom “het vertrouwelijk onderzoeksrapport van TU Delft”, er een “pseudoconsument” zou zijn ingezet en er onjuistheden over de magnetische werking van de BioStabil 2000 zouden zijn vermeld. Santanera stelt dat de vorderingen in deze procedure zijn “afgestuit” op “het beroep op verjaring” van AvroTros c.s., wat hij “in strijd met de redelijkheid en billijkheid” acht. Hij stelt dat de rechtbank, het Hof en de Hoge Raad bij het afwijzen van zijn eisen dit argument ten onrechte gepasseerd zouden hebben.

Met betrekking tot de reden om Antoinette Hertsenberg en verslaggever Renzo Veenstra persoonlijk te dagvaarden stelt Santanera dat zij persoonlijk in de procedure van MFR betrokken zijn vanwege door hem gestelde “structurele schendingen van journalistieke kernwaarden en normen jegens MFR en Santanera”. Onder verwijzing naar een rechtszaak waar TROS Radar is veroordeeld tot het betalen van schadevergoeding vanwege een onrechtmatige publicatie stelt hij dat dit “in 2004 en zelfs in 2012 min of meer de modus operandi” zou zijn geweest van “Tros Radar en Hertsenberg”.

Met betrekking tot de reden om de juwelier eveneens aan te spreken uit hoofde van onrechtmatige daad stelt Santanera dat de juwelier “de BioStabil 2000 op onzorgvuldige wijze als sieraad heeft gewaardeerd”.

Met betrekking tot de beschuldiging dat sprake zou zijn van een SLAPP stelt Santanera, onder verwijzing naar bepalingen uit het voorstel voor de anti-SLAPP richtlijn, dat er alleen sprake kan zijn van een SLAPP als er journalistiek te goeder trouw is gehandeld. Hij stelt dat het hier bij Tros Radar steeds aan heeft ontbroken, en dat de uitzending van 8 maart 2004 niet kwalificeert als ‘public participation in good faith’. Hij beschuldigt AvroTros en Hertsenberg er van “veel, heel veel te verbergen [hebben]” en stelt dat zij een actrice hebben ingehuurd in de uitzending uit 2004. Santanera voert aan dat de hierboven weergegeven advertentie niet als druk kan kwalificeren, omdat de persoon die hij in die advertentie noemt “niet bestaat” en dat deze “poging om met haar in contact te komen” daarom “niet onrechtmatig [kan] zijn”.

Met betrekking tot de impact van de procedures stelt Santanera dat de impact op de budgetten van de omroep en het chilling effect op deskundigen niet onderbouwd worden. Over de impact van het in persoon dagvaarden van Hertsenberg schrijft hij:

“Een redacteur als Hertsenberg die welbewust kiest voor een modus operandi die zich kenmarkt als structurele schending van journalistieke kernwaarden en normen, zulks enkel en alleen voor haar eigen carrière, moet er rekening mee houden dat die keuze ook wel eens heel duur kan komen te staan omdat er ook mensen zijn die dat niet accepteren en een dergelijke modus operandie als (journalistieke) misstand aan de orde (durven te blijven) stellen. Dat is ook een matter of public interest.”

Het juridisch aanspreken van deskundigen die meewerken aan een uitzending acht Santanera gerechtvaardigd, nu hij meent dat als zij niet ‘zorgvuldig’ handelen “die deskundige [over] zich af[roep]t dat hij op zijn onzorgvuldig handelen wordt aangesproken”.

Tot slot stelt Santanera: “Tenslotte nog een opmerking over felle en persoonlijk getoonzette kritiek op de betrokken journalisten: wie kaatst kan de bal verwachten. Rotte appels horen niet thuis in de fruitmand van de journalistiek waar FPU voor staat.”

Blijdorp/Financieele Dagblad

Een recente zaak die Free Press Unlimited, het Persvrijheidsfonds¹³⁸ en coalities zoals CASE¹³⁹ en MFRR¹⁴⁰ als SLAPP aan hebben aangemerkt, is een zaak die door ondernemer Willem Blijdorp is aangespannen tegen het Financieele Dagblad (FD). Het Persvrijheidsfonds heeft daarbij de rechter opgeroepen de zaak te beschouwen als een SLAPP.¹⁴¹

In april 2023 werden het FD en haar hoofdredacteur (in persoon) gedagvaard door Willem Blijdorp, oprichter en grootaandeelhouder van het bedrijf B&S Group.¹⁴² Blijdorp klaagde het FD aan naar aanleiding van twee artikelen uit november 2022. De artikelen gaan over zijn investeringen in Iraanse steengroeven.¹⁴³ Blijdorp stelde dat de artikelen zijn eer en goede naam schenden.¹⁴⁴

In het eerste artikel, gepubliceerd op 2 november 2022, schreef het FD dat Blijdorp negen B&S-medewerkers opdracht had gegeven om werk uit te voeren voor zijn belangen in Iraanse marmergroeven. B&S is volgens het artikel tevens leverancier van het Amerikaanse leger. Volgens de krant wisten minderheidsaandeelhouders van B&S niet van de betrokkenheid van B&S medewerkers in Blijdorps privé-investeringen, waardoor ze mogelijke risico's zoals sancties niet konden inschatten.¹⁴⁵ Op 3 november verscheen een vervolgartikel waarin de Amerikaanse non-profitorganisatie United Against Nuclear Iran (UANI) werd geciteerd over de zakelijke relaties van Blijdorp met Iran en de Verenigde Staten met de stelling: "een duidelijke schending van de Iran-sancties".¹⁴⁶

In de klacht werd gesteld dat het FD de "ethics of journalism" heeft geschonden, geen deugdelijk hoor en wederhoor heeft gepleegd, en niet te goeder trouw heeft gehandeld.¹⁴⁷ Blijdorp eiste verwijdering van de twee artikelen van de website van het FD, een rectificatie in de gedrukte en digitale edities, een verzoek aan zoekmachines om de publicaties uit hun index te verwijderen, en vergoeding van zowel materiële als immateriële schade. Daarnaast vorderde Blijdorp een verklaring voor recht dat het FD niet alleen met zijn publicaties maar ook met zijn wijze van informatiegaring onrechtmatig heeft gehandeld.¹⁴⁸ Ter zitting stelde Blijdorp (bij monde van zijn advocaat) dat het FD mogelijk met opzet onjuiste informatie had verspreid. Deze stelling werd niet nader onderbouwd met onderliggend bewijs.

In de uitspraak van 24 januari 2024 oordeelde de rechtbank dat het FD een grote mate van vrijheid van meningsuiting toekomt, dat de krant zorgvuldig heeft gehandeld in haar gebruik van vertrouwelijke informatie, en deugdelijk hoor en wederhoor heeft toegepast voor het artikel van 2 november.¹⁴⁹ Deze publicatie werd door de rechter rechtmatig bevonden. Wat betreft het artikel

138 Persvrijheidsfonds. 27 juni 2023. Persvrijheidsfonds steunt betrokken journalisten en het FD in zaak tegen ondernemer Blijdorp. <https://www.persvrijheidsfonds.nl/nieuws/persvrijheidsfonds-steunt-betrokken-journalisten-en-het-fd-in-zaak-tegen-ondernemer-blijdorp>

139 CASE. 13 november 2023. Lawsuit against a Dutch daily highlights threats to press freedom. <https://www.the-case.eu/latest/lawsuit-against-a-dutch-daily-highlights-threats-to-press-freedom/>

140 Media Freedom Rapid Response. The MFRR and the CASE deplore the lawsuit against Het Financieele Dagblad <https://www.mfrr.eu/the-mfrr-and-case-deplore-abusive-lawsuit-against-het-financieele-dagblad/>

141 Persvrijheidsfonds. 27 juni 2023. Persvrijheidsfonds steunt betrokken journalisten en het FD in zaak tegen ondernemer Blijdorp. <https://www.persvrijheidsfonds.nl/nieuws/persvrijheidsfonds-steunt-betrokken-journalisten-en-het-fd-in-zaak-tegen-ondernemer-blijdorp>

142 <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBAMS:2024:319&showbutton=true&keyword=Iran&idx=2>, par. 1.1; par. 2.1

143 Financieel Dagblad. <https://fd.nl/bedrijfsleven/1456215/multimiljonair-gebruikte-medewerkers-beursfonds-b-s-voor-zaken-met-iran-en-vs>; <https://fd.nl/politiek/1456880/amerikaanse-waakhond-grootaandeelhouder-b-s-schendt-iran-sancties>

144 <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBAMS:2024:319&showbutton=true&keyword=Iran&idx=2>, par. 3.2

145 Financieel Dagblad. <https://fd.nl/bedrijfsleven/1456215/multimiljonair-gebruikte-medewerkers-beursfonds-b-s-voor-zaken-met-iran-en-vs>

146 Financieel Dagblad. <https://fd.nl/politiek/1456880/amerikaanse-waakhond-grootaandeelhouder-b-s-schendt-iran-sancties>

147 <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBAMS:2024:319&showbutton=true&keyword=Iran&idx=2>, par. 3.2.2

148 <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBAMS:2024:319&showbutton=true&keyword=Iran&idx=2>, par. 3.1; par. 3.2.1

149 <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBAMS:2024:319&showbutton=true&keyword=Iran&idx=2>, par. 4.6; 4.19; 4.21

van 3 november oordeelde de rechter dat er op één onderdeel - de stelling dat UANI gesteld heeft dat Blijdorp en/of B&S de Amerikaanse sanctieregels hebben geschonden - onvoldoende feitelijke grondslag was, waardoor dit artikel deels onrechtmatig en deels rechtmatig is bevonden.¹⁵⁰ Het FD werd veroordeeld tot een rectificatie van de onrechtmatig geoordeelde uiting.¹⁵¹ In een aparte procedure moet beoordeeld worden of het FD een materiële schadevergoeding moet betalen aan Blijdorp.¹⁵² De eis tot het betalen van € 150.000,- aan immateriële schadevergoeding werd afgewezen. De vordering om het artikel volledig te verwijderen (zowel in de FD archieven als verwijzingen op social media en in zoekmachines) beoordeelde de rechter als disproportioneel en een "excessieve beperking van de uitingsvrijheid van het FD".¹⁵³

Er zijn verschillende aanwijzingen waarom deze zaak kan worden aangemerkt als een SLAPP. Een eerste aanwijzing is het in persoon dagvaarden van de hoofdredacteur. Zoals hiervoor toegelicht wordt in mediazaken normaliter alleen de werkgever (het publicerend medium of uitgever), en niet de journalist of hoofdredacteur, gedaagd in een rechtszaak omdat de werkgever in beginsel aansprakelijk is voor het handelen van haar redacteurs en journalisten.¹⁵⁴ Blijdorp heeft in deze zaak niet alleen het FD gedagvaard, maar ook haar hoofdredacteur Perry Feenstra. De rechtbank oordeelde dat hij daar onvoldoende grond voor had en dat er ook geen reden voor is, in het licht van het mogelijke chilling effect en de positie van de journalistiek in het maatschappelijk debat:

"Het FD en Feenstra hebben aangevoerd dat het gewraakte artikel onder verantwoordelijkheid van FD is geplaatst en dat (alleen) zij als werkgever aansprakelijk is voor de handelwijze van de hoofdredacteur in dienstverband (zoals ook volgt uit het bepaalde in de artikelen 7:661 lid 1 en 6:170 Burgerlijk Wetboek (BW)). Het FD en Feenstra zullen daarin worden gevolgd. Blijdorp heeft onvoldoende feiten en omstandigheden gesteld waaruit, naast de aansprakelijkheid van het FD als werkgever, een persoonlijke aansprakelijkheid van Feenstra kan worden afgeleid. Dit had wel op zijn weg gelegen. Daarnaast zou toewijzing van vorderingen op Feenstra in persoon een mogelijk 'chilling' effect kunnen hebben op de journalistiek in het algemeen, zoals het FD en Feenstra hebben aangevoerd, waardoor de rol van de journalistiek in het maatschappelijk debat in een democratische rechtsstaat zou kunnen worden uitgehouden."¹⁵⁵

Een tweede aanwijzing is de eis van Blijdorp, jegens het FD en Feenstra, voor betaling van een bedrag aan immateriële schadevergoeding van €150.000.¹⁵⁶ In de rechtspraak in Nederland is toekenning van een dergelijk bedrag aan immateriële schadevergoeding in een uitingszaak zeer ongebruikelijk. Het spreekt bovendien voor zich dat er een intimiderend effect uitgaat van hoge schadevergoedingseisen. Opmerking verdient ook dat bij vorderingen boven de €100.000 een hoger griffierecht geldt voor zowel de eiser als gedaagde, in dit geval € 5.737 in plaats van € 676 (het bedrag voor vorderingen van onbepaalde waarde).¹⁵⁷ De keuze voor de vordering tot een (hoge) schadevergoeding verhoogt ook de kosten en tijdsinvestering voor het FD omdat deze een bodemprocedure vereist in plaats van een kort geding. In kort geding kan alleen een voorschot op de schadevergoeding gevraagd worden.

150 <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBAMS:2024:319&showbutton=true&keyword=Iran&idx=2>, par 4.35; 4.38

151 <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBAMS:2024:319&showbutton=true&keyword=Iran&idx=2>, par 4.41

152 <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBAMS:2024:319&showbutton=true&keyword=Iran&idx=2>, par 4.45

153 <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBAMS:2024:319&showbutton=true&keyword=Iran&idx=24.46>; 4.47, 4.50

154 Zie ook: <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBAMS:2016:2859> en <https://mediareport.nl/persrecht/09012017/persoonlijke-aansprakelijkheid-journalisten/>

155 <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBAMS:2024:319&showbutton=true&keyword=Iran&idx=2>, par 4.1.

156 <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBAMS:2024:319&showbutton=true&keyword=Iran&idx=2>, par 3.1

157 <https://www.rechtspraak.nl/Naar-de-rechter/Kosten-rechtszaak/Griffierecht/paginas/griffierecht-civiel.aspx>

Daarnaast werd er hoofdelijk een dwangsom van minstens €15.000 per overtreding van onder andere de eisen tot rectificatie en het verzoek tot verwijdering van de artikelen (met een maximum van €250.000) geëist van zowel het FD als Feenstra.¹⁵⁸ Tot slot heeft Blijdorp tijdens het proces een verzoek ingediend tot het houden van voorlopige getuigenverhoren van zowel journalisten van het FD als mogelijke bronnen. Daarmee is hij een aparte procedure begonnen binnen de bestaande procedure. De rechtbank heeft hier een apart vonnis over gewezen en het verzoek afgewezen, overwegend dat Blijdorp onvoldoende belang heeft bij toewijzing.¹⁵⁹ De rechtbank oordeelt bovendien in dit vonnis dat het aannemelijk is dat zijn verzoek (ook) op het recht op bronbescherming gestrand zou zijn:¹⁶⁰

“Wel merkt de rechtbank op dat alle door [verzoekende partij] geformuleerde vragen voor de getuigen (ook) zien op het achterhalen van de bron(nen) van het FD c.s. Ook het beantwoorden van vragen over de wijze van verkrijging van informatie draagt het gevaar in zich dat de bron bekend wordt en valt derhalve onder het recht van het FD c.s. om hun bron geheim te houden. De rechtbank acht het daarom aannemelijk dat het beroep op het verschoningsrecht zal slagen en dat een getuigenverhoor, zou dit worden toegestaan, weinig zinvol is.”

Het brongegeheim en het verschoningsrecht zijn stevig verankerd in de wet en rechtspraak, en alleen in uitzonderlijke gevallen kan daar inbreuk op worden gemaakt. Het is duidelijk dat procedures die (mede) gericht zijn op het achterhalen van bronnen een *chilling effect* kunnen hebben op zowel de bronnen zelf, als mogelijke toekomstige bronnen die zich minder vrij zullen voelen om informatie van publiek belang te delen met journalisten.

Hieronder is de reactie van Willem Blijdorp integraal weergegeven:

“Met de nodige verbazing heb ik kennis genomen van de wijze waarop u deze rechtszaak tegen het FD blijft kwalificeren, ook nadat de rechtbank uitspraak in de zaak heeft gedaan. Free Press Unlimited had zich in de procedure aan de zijde van het FD in de zaak geschaard, met een stevige verklaring waarom de zaak volgens haar een SLAPP zou zijn. De rechtbank heeft dat betoog niet gevolgd. Sterker, de rechtbank heeft er geen enkel woord aan besteed. De rechtbank heeft daarentegen geoordeeld dat het FD met ten minste één artikel onrechtmatig tegenover mij heeft gehandeld. De krant heeft een rectificatie moeten plaatsen en is veroordeeld schadevergoeding te betalen. Met een dergelijk oordeel kan je toch moeilijk volhouden dat sprake is van een kansloze procedure waarmee misbruik van recht wordt gemaakt. Op basis van de door u aangelegde criteria, zal bijna iedere perszaak als een SLAPP kwalificeren. U zou de vrije pers een dienst bewijzen door dit soort zware kwalificaties te reserveren voor zaken die echt een negatieve impact hebben op de uitingsvrijheid, die mij overigens dierbaar is. Het FD heeft in de loop der jaren talloos veel stukken over mij geschreven, waarmee ik niet altijd even gelukkig was, maar dit was de eerste keer dat ik besloot naar de rechter te gaan.

Als u eerder wederhoor bij mij had gevraagd -- toch een goed journalistiek principe -- dan had ik u kunnen vertellen waarom ik de procedure tegen het FD ben gestart. Niet om de krant te intimideren, zoals u beweert, maar omdat de krant verschillende feitelijke onjuistheden heeft gepubliceerd en onvoldoende onderzoek heeft gedaan. De rechtbank heeft mij daarin ook (deels) gevolgd. Dat Free Press Unlimited op basis van een onvolledig dossier en zonder wederhoor te plegen een partijstandpunt steunt en tot dit soort ernstige kwalificaties komt, geeft te denken. Dat Free Press Unlimited dit volhoudt na het vonnis, overigens deels om andere redenen, doet afbreuk aan haar geloofwaardigheid en de objectiviteit die zij bij het onderzoek beweert in acht te hebben genomen.

158 <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBAMS:2024:319&showbutton=true&keyword=Iran&idx=2>, par 3.1

159 <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBAMS:2024:321&showbutton=true&keyword=Iran&idx=1>, par. 4.3

160 <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBAMS:2024:321&showbutton=true&keyword=Iran&idx=1>, par 4.4

Het had Free Press Unlimited gesierd als zij ruiterlijk had erkend de zaak eerder verkeerd te hebben beoordeeld. Nu lijkt ze zich in haar ongelijk vast te bijten.

De redenen waarom u vindt dat sprake is van een SLAPP-procedure zijn niet overtuigend. In de eerste plaats wordt in de meeste procedures in perszaken de hoofdredacteur van het medium mee gedagvaard. Uw andersluidende mening onderbouwt u met een kort geding uitspraak waarin ook een hoofdredacteur was gedagvaard, nota bene samen met de betreffende journalisten. De reden waarom het gebruikelijk is dit te doen, is omdat de redactie zich in principe niets van de directie van de vennootschap hoeft aan te trekken. Die redactie wordt tegen bemoeienis door de directie beschermd door het redactiestatuut. Ook het vorderen van een (hoge) schadevergoeding is onvoldoende om van een SLAPP te spreken. Het FD laat zich niet daardoor intimideren. Het is eigendom van HAL Investments en verzekerd tegen dit soort schade. Het FD heeft dat tijdens de zitting ook erkend. Ook in het verzoek tot het houden van een voorlopige getuigenverhoor kan geen aanwijzing worden gevonden voor een zware kwalificatie als misbruik van recht. Of een getuige zich op een verschoningsrecht kan beroepen is aan de rechter-commissaris om te beoordelen."

SLAPPs tegen niet-journalisten: de zaak van Jonathan Taylor

Jonathan Taylor, voormalig in-house jurist bij een Nederlandse beursgenoteerde speler in de olie-industrie, SBM Offshore, luidde in 2013 de klok over een groot corruptieschandaal bij het bedrijf. SBM had tientallen miljoenen smeergeld betaald om contracten binnen te halen in verschillende landen. Dit leidde ertoe dat SBM meer dan 800 miljoen dollar aan boetes moest betalen in de Verenigde Staten, Brazilië en Nederland, en het resulteerde in de veroordeling van twee voormalig CEO's voor fraude.¹⁶¹

In juli 2015 startte SBM in Nederland een rechtszaak tegen Taylor, een Brits staatsburger die bij SBM in Monaco had gewerkt, en in die tijd in Frankrijk woonde. SBM begon een bodemprocedure, waarin zij haar schade begrootte op €630.000 en voorafgaand aan de procedure beslag liet leggen op Taylor's huis in Frankrijk. Daarnaast eiste SBM dat Taylor zich nooit meer mocht uitlaten over corruptie bij SBM en de rol van het management daarbij op straffe van een dwangsom van € 25.000 per keer¹⁶², een verregaande eis die de vrijheid van meningsuiting zwaar in het geding brengt. In september 2016 verminderde SBM haar eis tot nihil na een tussenvonnis dat gunstig was voor Taylor. Taylor diende hier bezwaar tegen in, maar de rechtbank weigerde dit.¹⁶³ Hierdoor kwam er geen inhoudelijke beoordeling van de zaak, waardoor Taylor niet publiekelijk gerehabiliteerd kon worden. Ondertussen was Taylor wel op hoge kosten gejaagd door SBM. Taylor voerde aan dat er sprake was van een SLAPP en dat SBM misbruik van procesrecht had gemaakt, maar dit werd niet aangenomen omdat de hoge drempel van art. 3:13 BW volgens de rechtbank niet werd gehaald.¹⁶⁴

Eerder, in 2014, diende SBM een strafrechtelijke aanklacht in tegen Taylor in Monaco waarin gesteld werd dat Taylor het bedrijf zou hebben afgeperst. Dit leidde tot een officieel onderzoek

¹⁶¹ Media Freedom Rapid Response. 20 januari 2021. Extradition proceedings against Jonathan Taylor need to end. <https://www.article19.org/resources/extradition-jonathan-taylor/>

¹⁶² <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBROT:2016:5152&showbutton=true&keyword=SBM%2BOffshore&idx=1>, par 3.1.3

¹⁶³ <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBROT:2017:7218>

¹⁶⁴ <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBROT:2017:7218>, art 2.7

vanuit de autoriteiten van Monaco. Op 31 juli 2020 werd Taylor opgepakt in Kroatië op basis van een Interpol Red Notice die tegen hem uit stond vanuit Monaco.¹⁶⁵ Op 3 augustus 2021 werd Taylor op borgtocht vrijgelaten, na betaling van € 15.000 en tegen inlevering van zijn paspoort, en daarna zat hij nog 11 maanden vast in Kroatië terwijl hij uitlevering naar Monaco aanvocht. In juli 2021 wees de Kroatische Minister van Justitie de uitlevering officieel af.¹⁶⁶ In oktober 2022 oordeelde het Hof van Beroep in Monaco definitief dat het handelen van Taylor niet als afpersing kwalificeerde, waardoor er na acht jaar een einde kwam aan het strafrechtelijke onderzoek in Monaco.¹⁶⁷

De verregaande vorderingen in de civiele zaak in Nederland - waaronder een enorm hoge schadevergoeding, conservatoire beslaglegging, en een verbod op verdere uitlatingen over misstanden bij SBM - in combinatie met het langlopende strafrechtelijke onderzoek in Monaco waardoor Taylor in de gevangenis belandde en meer dan 11 maanden vast zat in Kroatië, duiden erop dat zij er voornamelijk op uit waren om hem de mond te snoeren. Taylor moest zich in drie jurisdicties verdedigen tegen een multinational die kosten noch moeite spaarde om hem de mond te snoeren. Taylor vertelde over de impact:

*"Now I sit here, my whistleblowing has cost me dearly. It has cost me a year of my life. It has cost me my marriage. It has cost me my career. I was a lawyer in the oil and gas industry. No one in the oil and gas industry will employ a lawyer who has been a whistleblower. The effects could not really have been much more dramatic upon me, and it spells out to the world how ill-equipped the world is for whistleblowers like me".*¹⁶⁸

165 <https://www.mapmf.org/alert/23439>

166 Media Freedom Rapid Response. 8 juli 2021. UK whistleblower Jonathan Taylor released from extradition hell. <https://www.ecpmf.eu/uk-whistleblower-jonathan-taylor-finally-freed-from-extradition-torment-almost-one-year-on/>

167 Blueprint for Free Speech. Jonathan Taylor - 2021 Blueprint UK Whistleblowing Prize. <https://www.blueprintforfreespeech.net/en/prize/recipient/2021/jonathan-taylor>

168 <https://public-concern-at-work.s3.eu-west-1.amazonaws.com/wp-content/uploads/images/2022/05/23121918/220519-Protect-SLAPP-Call-for-Evidence-Response.pdf>

Hoofdstuk 4: Impact op de onafhankelijke journalistiek

‘Don’t cry wolf’ - een advies dat ons vaak op het hart werd gedrukt tijdens de interviews voor dit rapport. Met andere woorden: zet journalisten in dit rapport niet weg als kwetsbare subjecten, en maak het probleem niet groter dan het is. Dat advies hebben we ter harte genomen, maar tegelijkertijd geldt dat het onderliggende belang - de journalistieke vrijheid, uitingsvrijheid en de toegang tot informatie - groot is. Het nuanceren van dit belang draagt ook duidelijke risico’s in zich. We zijn geschrokken van de impact op de toegang tot informatie in verschillende voorbeelden. In dit hoofdstuk hebben we onze bevindingen over de impact van juridische druk op de toegang tot informatie en vrije nieuwsgaring verzameld. In sommige gevallen is die impact direct (zelfcensuur) en in andere indirect omdat belangrijke voorwaarden voor journalistiek en nieuwsgaring onder druk komen te staan (toegang tot bronnen, financiële positie). In hoofdstuk 5 doen we enkele aanbevelingen om deze impact te verlagen.

Zelfcensuur en chilling effect

Van SLAPP-zaken en juridische druk is bekend dat ze kunnen leiden tot zelfcensuur. In een wereldwijd onderzoek onder journalisten in 2020 gaf bijvoorbeeld 70% van de respondenten een bepaalde mate van zelfcensuur toegepast te hebben na juridische druk.¹⁶⁹ In de NVJ-survey uit 2023 kwamen bescheidenere cijfers naar voren - 6% van de journalisten pasten weleens een publicatie aan, en 4% had van publicatie af gezien. Van de hoofdredacties gaf 30% aan weleens over te gaan tot niet-publiceren of aanpassing.¹⁷⁰

In ons onderzoek bleek enerzijds een groot bewustzijn onder journalisten en advocaten van het gevaar van zelfcensuur en het belang van het vermijden van aanpassingen onder juridische druk. Tegelijkertijd lieten de gesprekken ook zien dat zelfcensuur een beladen onderwerp is. Wanneer respondenten direct gevraagd wordt of ze weleens zelfcensuur toepassen, is het antwoord in de regel nee. Maar journalisten geven tegelijkertijd, hoewel ze zich niet zomaar laten afschrikken, aan dat ervaringen met juridische druk wel degelijk meespelen en ze voorzichtiger worden met publiceren over bepaalde onderwerpen, personen, of bedrijven. Uit onze gesprekken blijken 18 voorbeelden van zelfcensuur. In vier gevallen ging het om journalisten die helemaal gestopt waren met hun journalistieke werk of onderzoek naar het onderwerp in kwestie. In de andere voorbeelden ging het om zaken als het weglaten van (correct bevonden) informatie, het tijdelijk stopzetten van onderzoek, of het zodanig afschalen van de toon en vorm van de publicatie dat deze tot minder aandacht zal leiden. Een van de meest genoemde voorbeelden betreft het weglaten van namen: soms gerechtvaardigd, omdat er bij nader inzien geen sprake is van een publiek persoon of de eventuele reputatieschade niet opweegt tegen de aard van de beschuldiging. Maar in een aantal voorbeelden werd kenbaar gemaakt dat, nadat het onderwerp van een publicatie via een advocaat contact opnam (bijvoorbeeld tijdens de wederhoorfase), er uit angst voor repercussies toch voor gekozen werd om namen weg te laten, ook als publicatie wel gerechtvaardigde nieuwswaarde had gehad.

169 The Foreign Policy Centre. November 2020. Unsafe for Scrutiny: Examining the pressures faced by journalists uncovering financial crime and corruption around the world. <https://fpc.org.uk/wp-content/uploads/2020/11/Unsafe-for-Scrutiny-November-2020.pdf>, p. 6

170 NVJ. 1 maart 2023. Juridische dreigementen maken journalisten voorzichtiger met publiceren. <https://www.nvj.nl/nieuws/juridische-dreigementen-maken-journalisten-voorzichtiger-publiceren>

Een grijs gebied zijn voorbeelden waarin het risico op juridische druk mee gaat wegen in de beoordeling of een (gefundeerde) publicatie geplaatst wordt. Zo stelde een lokaal dagblad dat er bij dreiging tot juridische actie een afweging gemaakt moet worden of de nieuws waarde van een publicatie het waard is. Zeker bij 'litigieuze types' - als de kans op juridische stappen erg hoog is - worden (toekomstige) publicaties moeilijker volgens respondenten. Een effect dat door veel journalisten en redacteuren het meest genoemd werd was dan ook de intimiderende werking in tweede lijn, waarbij media onderzoek en onthullingen van andere titels niet, zoals bij vergelijkbaar nieuws wel het geval was geweest, voortzetten of overnemen uit angst voor dezelfde juridische gevolgen die de oorspronkelijke auteurs treffen. Kwalificaties als 'dan ga ik niet meer instappen' of journalisten die benoemen dat hoofdredacties signaleren 'doe maar niet, straks krijgen wij ook juridisch gedoe', zijn daarmee indicaties van het *chilling effect* dat juridische druk kan hebben.

Uit de voorbeelden blijkt dat freelancers en kleine media, die het kwetsbaarst zijn voor de financiële gevolgen van een procedure, het vaakst voor dit soort dilemma's staan. Bij freelancers speelt ook mee dat de beslissing voor het voortzetten van onderzoek vaak afhangt van de bereidheid van opdrachtgevers om door te gaan met publicaties over het onderwerp in kwestie. We zijn echter ook voorbeelden tegengekomen bij titels van grotere uitgevers of omroepen. Zo vertelde een hoofdredacteur met een grote uitgever achter zich dat zij verdere publicaties over de persoon die de procedures heeft aangespannen tijdelijk hebben gestaakt. Bij sommige titels van grote uitgevers of omroepen merken we daarnaast een afstand tussen de visie van hoofdredacties en die van journalisten op het onderwerp van juridische intimidatie. In dergelijke gevallen wordt door de hoofdredactie rondom juridische druk gesteld "zich niet te laten intimideren". Hoewel dit als uitgangspunt te prijzen is, merken we in sommige gevallen dat journalisten die voor of met deze titels werken, tegelijkertijd aangeven de gevolgen van juridische druk moeilijk bespreekbaar te vinden. In een enkel geval benoemden journalisten hierbij dat er, uit angst voor gevolgen voor hun baan en functioneringsbeoordeling op een later moment, uit eigen beweging voor gekozen wordt om niet verder te gaan met een onderzoek of publicaties af te zwakken.

Tot slot zijn we, zoals deels al beschreven, ook voorbeelden waarbij sprake is van een *chilling effect* op persvrijheid tegengekomen. In dit kader noemden 14 respondenten voorbeelden en zorgen over druk op bronnen en deskundigen. Door een aantal werd benoemd dat voorbeelden hiervan toenemen, en dat er daardoor vaker sprake is van bronnen die alleen anoniem opgevoerd willen worden. Zeker met betrekking tot bepaalde, zeker technische of complexe thema's, werd door verschillende respondenten uit media benoemd dat het na juridische druk moeilijker is geworden om andere deskundigen of bronnen bereid te vinden om mee te werken aan onderzoek of publicatie.

Impact op journalisten en media

De impact van juridische druk op journalisten is te verdelen in de financiële impact van procedures, de tijdsinvestering die ze kwijt zijn aan het voorbereiden van (reacties op) juridische procedures en de psychische gevolgen - met name in gevallen waarin journalisten publiek worden aangevallen. Deze effecten zijn vaak de indirecte aandrijvers van zelfcensuur. Bij financiële gevolgen gaat het om advocatenkosten, een eventuele schadevergoeding of betaling van dwangsommen en de tijdsinvestering van journalisten. Daarbij is ook relevant dat 'veroordeling in de proceskosten', net als in andere zaken, niet betekent dat de reële advocatenkosten van de journalist of titel vergoed worden. Omdat in vrijwel alle gevallen het 'liquidatietarief' van toepassing is,¹⁷¹ wordt maar

171 Uitzondering hierop zijn gevallen waarin klachten op basis van art. 3:13 BW (misbruik van het procesrecht) worden toegewezen en de rechter het misbruik zo disproportioneel vindt dat de eiser de volledige kosten moet vergoeden.

een klein deel vergoed. Ter illustratie: in een door de omroep gewonnen zaak waarin de totale kostenveroordeling uiteindelijk minder dan tienduizend euro was, waren de daadwerkelijke kosten bijna het honderdvoudige daarvan.

We zagen de impact van deze drie effecten het sterkst bij freelancers, lokale media en kleine titels. Bij journalisten en titels van grote uitgeverijen en omroepen kwamen we deze gevolgen van juridische druk echter ook tegen, en signaleren we verschillende misverstanden.

Freelancers en kleine mediahuizen

De dertien freelancers die we hebben geïnterviewd voor dit onderzoek zijn het kwetsbaarst voor de mogelijke effecten van juridische druk. Alle geïnterviewde freelancers, hoofdredacteurs en uitgevers bevestigden dat zij bij freelance opdrachten nooit van tevoren contractueel afspraken maken over wie de eventuele juridische kosten na een publicatie dekt. Dat dit wel mogelijk zou moeten kunnen zijn blijkt uit een vergelijkingsgesprek dat we voerden met een podcast- en filmproducent: in die sector worden hier wel vaak contractuele bedingen over opgenomen. Veel freelance journalisten zijn dan ook onzeker over wie de kosten dekt. Een voor dit onderzoek geïnterviewde hoofdredacteur vertelde dat hij vaste freelancers telkens opnieuw het vertrouwen moet geven dat de uitgever de kosten van juridische procedures zal dekken. Alhoewel in vrijwel alle gevallen die we zijn tegengekomen, de kosten uiteindelijk wel gedekt werden door de opdrachtgever, hebben we voorbeelden voorgelegd gekregen waarbij de opdrachtgever weigerde de kosten van de procedure (volledig) te dekken. Bij zelfstandig gepubliceerde stukken, zoals het genoemde voorbeeld van Peter Olsthoorn en 'Dossier Pretium', zijn freelancers helemaal op zichzelf aangewezen. Ze kunnen wel gebruikmaken van voorzieningen als het Persvrijheidsfonds (dat Olsthoorn bijstond in deze procedures) maar zijn niet altijd op de hoogte van het bestaan daarvan, of voldoen niet aan de voorwaarden voor dergelijke voorzieningen.

Daarnaast worden alleen de juridische kosten gedekt en wordt de tijdsinvestering die freelancers moeten doen ter voorbereiding van een rechtszaak niet vergoed. Wanneer zij een aantal weken tot maanden fulltime bezig zijn met de voorbereiding van de rechtszaak, leidt dit tot terugloop in inkomsten omdat ze geen ander werk kunnen doen. Naast de kosten voor de verdediging, zit er zoals gesteld een bijzondere zorg bij het persoonlijk aansprakelijk stellen van freelancers en hoofdelijk vorderen van hoge schadevergoedingen. Een van de voorbeelden die we tegenkwamen betreft een procedure uit 2023 waarin freelancer Parcival Weijnen naast zijn opdrachtgever de Groene Amsterdammer gedaagd werd en er gevorderd werd dat hij hoofdelijk aansprakelijk gesteld zou worden voor een schadevergoeding van €50.000. De schadevergoeding werd niet toegewezen door de rechter, maar Weijnen vertelde dat de eis een forse intimiderende werking had, omdat mogelijke toekenning en een eventueel conservatoir beslag voor hem grote gevolgen zouden hebben gehad.

Ook kleinere media rapporteren dit probleem: zij hebben vaak geen zogenaamde 'oorlogskas' aangelegd voor juridische procedures (een reserve om juridische kosten mee te dekken) en komen niet in aanmerking voor rechtsbijstandsverzekeringen. Deze verzekering biedt in veel gevallen ook geen soelaas omdat de premie stijgt wanneer er eenmaal een procedure is geweest. Dit heeft niet alleen impact op de kwaliteit van de verdediging, maar ook op de keuze om in het geval van nadelige uitspraken in hoger beroep te gaan. Zo zijn ons enkele gevallen bekend waarin een kansrijk hoger beroep niet werd aangespannen vanwege de kosten en tijdsinvestering die dit had vereist. Ook de tijdsinvestering van juridische procedures heeft een sterker effect bij kleine media, die bovendien vaak geen in-house capaciteit hebben voor juridische prepublicatie-checks.

Onder de kleine mediaorganisaties hebben met name onderzoekscollectieven vaker te maken met juridische druk. Zij doen immers vaak onderzoek naar thema's als corruptie en machtsmisbruik, en worden sneller het doelwit van juridische intimidatie. Tegelijkertijd zijn deze collectieven vaak alerter op het risico van juridische druk en zijn bijvoorbeeld juridische checks voor publicatie beter afgedekt dan bij freelancers en lokale media. Een punt van zorg zijn internationale projecten en samenwerkingsverbanden met buitenlandse media, waarbij geïnterviewden aan gaven dat er vaak geen duidelijke afspraken zijn over het voorkomen van juridische risico's in, bijvoorbeeld, elkaars jurisdicties. Een mogelijke aanklacht in het Verenigd Koninkrijk of de Verenigde Staten, jurisdicties die zich makkelijker laten lenen voor juridische druk op journalisten, werd door veel respondenten omschreven als een 'nachtmerriescenario'. Uit het onderzoek blijkt dat Nederlandse onderzoeksmedia regelmatig brieven ontvangen van buitenlandse advocaten, maar gelukkig nog weinig te maken krijgen met juridische procedures in het buitenland.

Lokale en regionale media

Onder de kleinere mediahuizen vallen ook lokale en regionale media. Naast de genoemde effecten, hadden zij ook vaker last van (angst voor) fysieke intimidatie van de eisers, die vaak uit dezelfde omgeving komen als de journalisten in kwestie. Wanneer er juridische procedures worden aangespannen, zeker wanneer dit gepaard gaat met bijvoorbeeld een lastercampagne, kan dit serieuze effecten hebben op het vertrouwen in de lokale journalistiek en hun toegang tot bronnen in andere kwesties. Daarnaast blijkt uit het onderzoek dat lokale media relatief gezien vaker last hebben van juridische acties of procedures waar lokale politici of overheidsfunctionarissen bij betrokken zijn. Door de functie die zij hebben in de samenleving, kan dit een ongewenst effect hebben op de waakhond rol van de journalistiek.

Een voorbeeld is dat van De Edese Vos, een lokaal journalistiek platform dat schrijft over maatschappelijk thema's in Ede. In haar nieuwsbrief wees de redactie van De Edese Vos lezers erop dat zij tips konden geven en documenten konden lekken. Op Twitter werd aangekondigd dat het presidium van de gemeenteraad hierover zou vergaderen, waarna de burgemeester bij de vergadering deelde dat hij het Openbaar Ministerie (OM) gevraagd had of deze oproep, door de burgemeester omschreven als "het actief oproepen tot lekken van geheime informatie"¹⁷² strafbaar was, en of zij hiervoor aangifte kon doen tegen De Edese Vos.¹⁷³ Hoewel dit niet betekent dat de burgemeester erop uit was om De Edese Vos te intimideren, zouden overheidsfunctionarissen grote terughoudendheid moeten betrachten als het aankomt op dergelijke stappen tegen de journalistiek. De dreiging met aangifte door een lokale bestuurder naar aanleiding van een gangbare journalistieke praktijk is zorgwekkend en kan als intimiderend ervaren worden. Zelf omschrijft De Edese Vos dit als volgt: "Een burgemeester die het OM inschakelt in de hoop aangifte te kunnen doen tegen lokale journalisten, maakt mogelijk misbruik van zijn positie. En dat is ernstig."¹⁷⁴

172 <https://ede.raadsinformatie.nl/document/12903601/1#search=%22presidium%2008-05-2023%22>

173 Villamedia / Rutger de Quay. 25 oktober 2023. Hoe de Edese Vos het slaperige stadje op de Veluwe in acht maanden tijd wakker schudde. https://www.villamedia.nl/artikel/hoe-de-edese-vos-het-slaperige-stadje-op-de-veluwe-in-acht-maanden-tijd-wakker-schudde?utm_source=instagram&utm_medium=social&utm_campaign=timeline&utm_term=20231025&cuid=15e0f74a-69e2-427d-acd8-a4e25364e7d6&consent=all

174 Edese Vos. 22 september 2023. Verhulst schakelde OM in tegen journalisten Edese Vos. <https://edesevos.nl/rene-verhulst-schakelde-om-in-tegen-journalisten-edese-vos/>

Grote uitgevers en omroepen

Een heersend misverstand dat we tijdens het onderzoek tegenkwamen, is dat wanneer er juridische actie wordt ondernomen tegen media die onder een grote uitgever vallen, de impact minimaal is omdat zowel de eiser als de verweerder diepe zakken hebben. Er wordt dan ook snel gedacht dat er van juridische druk op deze media geen sprake kan zijn. De budgetten voor juridische bijstand, grootte van de redactie en financiële slagkracht van de uitgever of omroep maken in deze kwesties natuurlijk inderdaad een groot verschil. Ook het bereik van deze media maakt dat zij goed aanspreekbaar moeten zijn voor eventuele fouten. Dat neemt niet weg dat we in gesprekken met journalisten en hoofdredacteurs bij deze media signaleren dat er een verschil zit tussen de visie op de impact van juridische procedures tussen uitgevers/omroepen, hoofdredacties en individuele journalisten.

Zo is het belangrijk om kanttekeningen te maken bij de bescherming die het in dienst zijn bij zo'n titel biedt. Journalisten merkten hierbij op dat ze tijdens (langlopende) juridische procedures veel zorgen hadden over de dekking van de juridische kosten als zij van baan zouden wisselen, met pensioen zouden gaan, of in de ziektewet zouden belanden. Meerdere journalisten gaven aan dat dit een zwaarwegende reden was (geweest) om niet te vertrekken uit hun functie. In gevallen waarin journalisten ook persoonlijk gedagvaard waren, voelden sommigen zich kwetsbaar omdat ze voor het voortzetten van de procedure grotendeels afhankelijk waren van het zakelijk belang van hun werkgever. De journalisten zelf hadden groot belang bij zuivering van hun naam, maar waren daarvoor afhankelijk van het samenvallen van dat belang met dat van de uitgever of omroep. In een geval noemden journalisten dat eisers hier ook gebruik van leken te maken, en alleen de werkgever een schikkingsvoorstel deden, terwijl zij ook persoonlijk gedagvaard waren.

Tot slot speelde bij een aantal redacties ook angst voor maatregelen vanuit de uitgever of omroep bij stelselmatige overschrijding van de juridische budgetten bij een titel. Hoewel de geïnterviewde uitgevers en omroepen ons verzekerden dat hier geen sprake van zou kunnen zijn, had de onzekerheid over bijvoorbeeld beëindiging van een programma bij redacties wel invloed op de keuze om nogmaals een 'juridisch riskant' verhaal te brengen. Bij een dagblad van een grote uitgever noemde een ervaren journalist de angst om de juridische kosten bij functioneringsgesprekken later weer tegen zich gebruikt te zien, zoals eerder bij een andere collega was gebeurd.

Solidariteit en psychische gevolgen

Naast de financiële implicaties en de tijdsinvestering, blijkt uit het onderzoek dat de psychische impact op de individuele journalist die betrokken is bij dergelijke procedures onderschat wordt. Waar sommige hoofdredacteurs inschatten dat juridische druk op hun journalisten geen effect heeft gehad, geven journalisten aan dat zij hier niet over durven te praten of dat deze gevolgen soms moeilijk bespreekbaar zijn. Zeker in de ernstigste zaken en SLAPP-procedures geven veel van hen aan dat dit ernstige stress, angst en psychische belasting veroorzaakte. Journalisten gaven aan bezorgd te zijn over baanzekerheid, reputatieschade, of zelfs hun persoonlijke veiligheid (zeker wanneer juridische middelen gepaard gaan met andere dreigementen). Het gevoel er alleen voor te staan, en de isolerende werking van juridische druk, werd breed gedragen onder respondenten. Hierbij kwam ook de beperkte onderlinge solidariteit van media vaak terug. Ervaringen met en kennis over juridische procedures worden weinig gedeeld, en meerdere journalisten gaven aan dat zij weinig steun ervoeren van collega's bij andere media. Zeker wanneer andere media onzorgvuldig verslag deden van een zaak, of hierover uitlatingen deden zonder de details van de zaak te kennen, verergerde dit de impact van de procedure.

Bestaande maatregelen en waarborgen

Zoals beschreven, worden er door media al bepaalde maatregelen genomen om het risico van juridische druk te beperken. Bij de grote uitgevers en omroepen is in-house juridische capaciteit beschikbaar, en kunnen stukken vooraf voor een juridische check worden voorgelegd. Deze titels hebben in de regel ook een vaste externe advocaat. Met betrekking tot rechtsbijstandsverzekeringen benoemden de meeste respondenten uit media het beperkte nut gezien het vaak hoge eigen risico. Freelancers en kleine media of media met een kleinere uitgever hebben zo'n verzekering daarom vaak niet.

Voor de kosten van een SLAPP-procedure geldt in theorie dat doelwitten van SLAPPs binnen dezelfde procedure een schadevergoeding zouden kunnen vragen en ontvangen voor de andere schade die zij ondervonden hebben door de SLAPP-procedure. In België zijn hier voorbeelden van bekend. In juni 2022 werd een eiser in een SLAPP-zaak in de uitspraak over zijn klacht een schadevergoeding opgelegd wegens 'tergend of roekeloos hoger beroep'. De eiser moest twee individuele journalisten elk €5.000 euro schadevergoeding betalen.¹⁷⁵ In Nederland zijn geen voorbeelden van mediazaken bekend waarin dit gevorderd of geprobeerd is.

Art. 3:13 BW als waarborg tegen SLAPPs

Naar aanleiding van de beschreven impact is daarnaast een logische vraag: welke wettelijke waarborgen zijn er in Nederland om SLAPPs te voorkomen of tegen te gaan? In civiele zaken ligt op dit moment art. 3:13 van het Burgerlijk Wetboek het meest voor de hand. Dit artikel ziet op 'misbruik van het procesrecht'. Het artikel werd door de Minister van Buitenlandse Zaken dan ook aangehaald in haar reactie op het oorspronkelijke voorstel voor de Europese anti-SLAPP richtlijn en aanbeveling.¹⁷⁶ Hierin stelt de Minister onder andere dat het Nederlandse procesrecht al op veel punten mogelijkheden biedt om op te treden tegen onrechtmatige procedures, namelijk het bestaande art. 3:13 BW, de terughoudendheid van het OM rondom strafrechtelijke vervolging voor smaad en de tuchtrechtspraak voor advocaten.¹⁷⁷

Een van de bevindingen van dit onderzoek is dat art. 3:13 BW in de praktijk geen afdoende waarborg vormt in SLAPP-zaken. Er is volgens de jurisprudentie alleen sprake van misbruik van procesrecht als 'de vorderingen (...) op voorhand evident als ongegrond en kansloos hadden moeten worden beschouwd'.¹⁷⁸ Daarvan is bijvoorbeeld sprake als de eiser zijn vorderingen baseert op onjuiste feiten en omstandigheden of stellingen waarvan hij van tevoren wist dat deze niet zouden slagen.¹⁷⁹ Die hoge drempel is belangrijk in het kader van toegang tot het recht. Maar in veel SLAPP-zaken wordt deze drempel niet gehaald, omdat het niet zozeer gaat om volstrekt onzinnige procedures of kwesties die per definitie niet bij een rechter thuishoren, maar om zaken die met een ander belang en doel worden aangespannen dan waar de procedure voor bedoeld is. Het verweer wordt in de regel dan ook niet toegewezen door de rechter.

175 Apache / Tom Cochez. 9 juni 2022. Projectontwikkelaar Fornuisgate moet Apache schadevergoeding betalen.

<https://apache.be/2022/06/09/projectontwikkelaar-fornuisgate-moet-apache-schadevergoeding-betalen>

176 Brief van de Minister van Buitenlandse Zaken, W.B. Hoekstra, aan de Eerste Kamer der Staten-Generaal. 3 juni 2022. 36 009 EU-voorstellen inzake Europese democratie. https://www.eerstekamer.nl/eu/behandeling/20220603/brief_van_de_minister_van_buza, p.4.

177 Brief van de Minister van Buitenlandse Zaken, W.B. Hoekstra, aan de Eerste Kamer der Staten-Generaal. 3 juni 2022. 36 009 EU-voorstellen inzake Europese democratie. https://www.eerstekamer.nl/eu/behandeling/20220603/brief_van_de_minister_van_buza, p.4.

178 <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBDHA:2016:14423>, par. 4.13

179 <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:GHDHA:2018:30>, par. 19

Veel van de geïnterviewde advocaten stelden dan ook dat ze het artikel, dat een open norm stelt, zien als een 'paardenmiddel' en het met grote terughoudendheid aanvoeren. In enkele van de beschreven zaken is het argument wel gebruikt, bijvoorbeeld in procedures aangespannen door Pretium.¹⁸⁰ Dit argument slaagde ook in die gevallen niet, en illustreren daarmee hoezeer dit artikel tekortschiet als maatregel tegen SLAPPs. In sommige van deze zaken gaat de rechter bovendien niet in op het argument omdat het alle vorderingen al heeft afgewezen.¹⁸¹ Een beroep op art. 3:13 BW biedt daarmee ook geen goede route als early dismissal-procedure.

180 Zie onder andere: <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBSGR:2012:BY6985&showbutton=true&keyword=pretium,misbruik,procesrecht&idx=1>; <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:GHSGR:2009:BJ3772&showbutton=true&keyword=pretium,misbruik,procesrecht&idx=2>; <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBSGR:2010:BM6583&showbutton=true&keyword=pretium,misbruik,procesrecht&idx=3>

181 Zie bijvoorbeeld: <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:GHSGR:2009:BJ3772>

Hoofdstuk 5: Aanbevelingen

Dit onderzoek toont aan dat er in Nederland sprake is van gevallen waarin juridische middelen op een disproportionele manier worden ingezet tegen journalisten en media naar aanleiding van publicaties of lopend onderzoek. Het onderzoek laat ook zien dat het huidige rechtssysteem en bestaande maatregelen niet altijd voldoende zijn om zelfcensuur en druk op belangrijke voorwaarden voor journalistiek en nieuwsgaring te voorkomen. Om deze impact van juridische druk, en SLAPPs in het bijzonder, op de onafhankelijke journalistiek te beperken, doen wij een aantal aanbevelingen:

Aan het Ministerie van Onderwijs, Cultuur & Wetenschap, het Ministerie van Justitie & Veiligheid, en het Ministerie van Binnenlandse Zaken:

- **Draag zorg voor een snelle transponering van de EU anti-SLAPP richtlijn die aansluit op de situatie in Nederland.** De Europese anti-SLAPP richtlijn wordt naar verwachting in de loop van april 2024 getekend. Lidstaten hebben daarna twee jaar om de richtlijn te transponeren naar nationale wetgeving. Om ervoor te zorgen dat de onafhankelijke journalistiek in Nederland goed beschermd wordt tegen SLAPPs, doen we een aantal voorstellen voor de transponering van de anti-SLAPP richtlijn zodat deze zorgt voor waarborgen die nu ontoereikend zijn in de Nederlandse situatie. Deze voorstellen vinden aansluiting bij de EU anti-SLAPP richtlijn¹⁸², de aanbeveling van de Europese Commissie¹⁸³, en de aanbeveling van de Raad van Europa.¹⁸⁴ Voor de transponering bevelen wij specifiek aan:
- **Voeg een *lex specialis* toe aan artikel 3:13 BW (misbruik van procesrecht) voor SLAPP-zaken.** Één van de waarborgen uit de anti-SLAPP richtlijn is het opzetten van een zogenaamd *early dismissal mechanism* zodat SLAPPs vroegtijdig afgewezen kunnen worden. In de fiche van juni 2022 van het Ministerie van Buitenlandse Zaken aan de Eerste Kamer over de anti-SLAPP richtlijn en aanbeveling, wordt artikel 3:13 BW als mogelijkheid genoemd om op te treden tegen onrechtmatige procedures en zaken snel af te wijzen.¹⁸⁵ Echter is het huidige artikel 3:13 BW niet, zoals de fiche stelt, afdoende om de waarborgen van de richtlijn te garanderen. Zoals geïllustreerd in dit onderzoek, schiet dit artikel tekort als maatregel tegen SLAPPs omdat het vrijwel nooit ingezet wordt in deze zaken, in de regel wordt afgewezen door rechters en niet aansluit bij het karakter van SLAPPs (zie pagina 48/49). Er zou daarom een *lex specialis* bij art. 3:13 BW moeten komen waarin de specifieke situatie van SLAPPs wordt benoemd, zodat dit artikel een daadwerkelijke waarborg kan bieden.

182 Europees Parlement. 20 Februari 2024. Directive of the European Parliament and of the Council on protecting persons who engage in public participation from manifestly unfounded claims or abusive court proceedings ('Strategic lawsuits against public participation'). https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2023-0223-AM-126-126_EN.pdf

183 Europese Commissie. 17 mei 2022. Aanbeveling 2022/758 van de Commissie van 27 april 2022 over de wijze waarop journalisten en mensenrechtenverdedigers die betrokken zijn bij publieke participatie kunnen worden beschermd tegen kennelijk ongegronde of onrechtmatige gerechtelijke procedures ('strategische rechtszaken tegen publieke participatie'). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32022H0758>

184 Council of Europe. 5 April 2024. Recommendation CM/Rec(2024)2 of the Committee of Ministers to member States on countering the use of strategic lawsuits against public participation (SLAPPs). <https://rm.coe.int/0900001680af2805>

185 Brief van de Minister van Buitenlandse Zaken, W.B. Hoekstra, aan de Eerste Kamer der Staten-Generaal. 3 juni 2022. 36 009 EU-voorstellen inzake Europese democratie. https://www.eerstekamer.nl/eu/behandeling/20220603/brief_van_de_minister_van_buza

- **Breidt anti-SLAPP waarborgen uit naar zaken zonder grensoverschrijdend karakter en andere rechtsgebieden.** De Europese anti-SLAPP richtlijn is toegespitst op grensoverschrijdende,¹⁸⁶ civiele zaken. Bij veel zaken in Nederland ontbreekt het grensoverschrijdende karakter, of vindt juridische intimidatie plaats via andere rechtsmiddelen, zoals aangiftes en artikel 12-procedures. Om ervoor te zorgen dat er bescherming is voor alle vormen van SLAPPs in Nederland, moeten aankomende anti-SLAPP waarborgen ook gelden voor zaken zonder grensoverschrijdend karakter, en zaken waarin misbruik wordt gemaakt van strafrecht of bestuursrecht. Zo zouden aangiftes (en art. 12-procedures) betreffende smaad of laster tegen een journalist met prioriteit afgehandeld moeten worden.
- **Maak volledige dekking van de juridische kosten mogelijk voor doelwitten van SLAPPs.** De richtlijn stelt dat de volledige kosten van de juridische vertegenwoordiging van het doelwit van de SLAPP verhaald moeten kunnen worden op de eiser.¹⁸⁷ Gezien de beschreven gevolgen van financiële druk vinden we dit in de Nederlandse context een van de belangrijkste onderdelen van de richtlijn. We bevelen aan dat, wanneer een rechter oordeelt dat er (bijvoorbeeld in verwijzing naar de voorgestelde *lex specialis*) sprake is van een SLAPP, de volledige proceskostenvergoeding voor de gedaagde partij automatisch toegekend moet worden.
- **Creëer meer bewustzijn over SLAPPs in Nederland.** Dit onderzoek focust zich op juridische druk en SLAPPs tegen journalisten en media in Nederland. Meer onderzoek is nodig om SLAPPs tegen niet-journalisten in kaart te brengen. In lijn met de Europese richtlijn, zouden SLAPPs in Nederland consistent gemonitord moeten worden. Daarnaast zou er, in lijn met de aanbeveling van de Europese Commissie en de aanbeveling van de Raad van Europa, beleid gemaakt moeten worden voor de bewustmaking rondom SLAPPs, zodat deze sneller herkend worden en doelwitten betere toegang hebben tot benodigde voorzieningen.
- **Verbeter de toegang tot steunmechanismen.** De Europese anti-SLAPP aanbeveling stelt dat doelwitten van SLAPPs toegang moeten hebben tot persoonlijke en onafhankelijke steun.¹⁸⁸ De Raad van Europa beveelt aan dat lidstaten toegang tot uitgebreide ondersteuning garanderen, waaronder juridische, financiële, psychologische en praktische ondersteuning.¹⁸⁹ In Nederland bestaan er verschillende mechanismen om journalisten te ondersteunen, zoals PersVeilig, het Persvrijheidsfonds en de Balie Persvrijheid. Het onderzoek laat zien dat dit niet altijd afdoende is wanneer journalisten en media geconfronteerd worden met verregaande juridische druk of SLAPPs, door onder andere mandaat beperkingen, een tekort aan fondsen, en te weinig capaciteit. In het bijzonder is er speciale aandacht nodig voor freelancers en kleinere media die tussen de huidige regelingen invallen. Voor een structurele uitbreiding van steunmechanismen bevelen we aan om aansluiting te zoeken bij de bestaande mechanismen en bestaande regelingen, zoals de gefinancierde rechtsbijstand die voor dit soort zaken uitgebreid zou kunnen worden.¹⁹⁰

186 Dit is in de richtlijn ruim gedefinieerd, volgens artikel 5 moeten zaken als grensoverschrijdend worden beschouwd tenzij alle elementen relevant voor de zaak zich in één lidstaat bevinden.

187 Richtlijn, par (5); <https://www.the-case.eu/wp-content/uploads/2024/02/CASE-Analysis-of-compensatory-damages.pdf>

188 Europese Commissie. 17 mei 2022. Aanbeveling 2022/758 van de Commissie van 27 april 2022 over de wijze waarop journalisten en mensenrechtenverdedigers die betrokken zijn bij publieke participatie kunnen worden beschermd tegen kennelijk ongegronde of onrechtmatige gerechtelijke procedures ("strategische rechtszaken tegen publieke participatie")/
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32022H0758>, par 24 - 28

189 Council of Europe. 5 April 2024. Recommendation CM/Rec(2024)2 of the Committee of Ministers to member States on countering the use of strategic lawsuits against public participation (SLAPPs). <https://rm.coe.int/0900001680af2805>, par 50 - 56

190 In januari 2024 is er een amendement aangenomen op de begroting van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap voor het jaar 2024 om de financiering van Persveilig en de Balie Persvrijheid te verhogen met €300.000. <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/detail?id=2024Z00261&did=2024D00642>

Aan de Orde van Advocaten:

- Initieer een dialoog binnen de beroepsgroep over de impact van juridische druk. De meerderheid van de advocaten die wij hebben gesproken binnen dit onderzoek, noemde de 'poortwachtersfunctie' van advocaten en stelde dat bepaalde (inzet van) juridische middelen een disproportionele impact kan hebben op journalisten en media. Om de bewustwording over de impact van bepaalde procedurele stappen op de onafhankelijke journalistiek te vergroten, pleiten wij ervoor om hier een dialoog over op te zetten binnen de beroepsgroep en te verkennen hoe deze impact beperkt kan worden en gesignaleerd kan worden binnen de advocatuur.

Aan uitgevers en omroepen:

- **Leg vooraf contractueel vast dat freelancers, onder dezelfde voorwaarden als journalisten in dienst, gedekt worden voor juridische kosten die het resultaat zijn van een publicatie.**
- **Onderzoek hoe freelancers tegemoet kunnen worden gekomen in hun tijdsinvestering bij langsepende procedures na een publicatie.** Naast de juridische kosten, is er veel tijd gemoeid met de voorbereiding van een rechtszaak. Bij freelancers kan dit leiden tot een enorme terugloop in inkomsten, als zij enkele weken of maanden bezig zijn met de voorbereiding van een rechtszaak naar aanleiding van een publicatie. Mogelijkheden om freelancers hierin tegemoet te komen, moeten worden verkend.
- **Maak expliciete afspraken met journalisten in dienst over de dekking van juridische kosten bij langsepende procedures na vertrek, pensioen, of ziekte.** Voorkom misverstanden en maak expliciete afspraken bij aanvang van een juridische procedure, zeker wanneer deze naar verwachting langere termijn zal lopen.
- **Vermijd misverstanden over het overschrijden van gereserveerde redactie- en programma-budgetten voor juridische kosten.** Bij een aantal redacties speelt er angst voor maatregelen vanuit de uitgever of omroep bij stelselmatige overschrijding van het juridisch budget en/of het geregeld maken van juridische kosten. Dit heeft invloed op de keuze om nogmaals een juridisch riskant verhaal te brengen, en kan daarmee een zelfcensurerend effect hebben. Het is daarom wenselijk om hier duidelijke garanties en/of richtlijnen over te communiceren.

Aan hoofdredacties:

- **Vergroot het bewustzijn over juridische druk en de mogelijke impact op journalisten.** De drempel om over de impact van juridische procedures op journalisten in gesprek te gaan moet verlaagd worden. Het gevoel er alleen voor te staan, en de isolerende werking van juridische druk, werd breed gedragen onder respondenten. Het beeld 'wij laten ons niet intimideren' leeft (terecht) sterk bij hoofdredacties, maar gaat in veel gevallen voorbij aan de impact die procedures desalniettemin kunnen hebben. Het is belangrijk dat dit bespreekbaarder wordt, zodat de impact op de journalistiek beperkt blijft.
- **Stimuleer onderlinge solidariteit.** Ervaringen met en kennis over juridische procedures worden weinig gedeeld tussen media, en er is weinig solidariteit bij disproportionele zaken. Onderliggende solidariteit kan de negatieve impact van juridische druk beperken en bijdragen aan een betere verdediging, zeker voor kleinere titels met beperkte budgetten voor juridische kosten.

- **Maak de redactie bewust van de beschikbare voorzorgsmaatregelen.** Voorzorgsmaatregelen zoals prepublicatiechecks en juridisch advies voor publicatie of uitzending kunnen de kans op juridische procedures verminderen. Bewustzijn over deze mogelijkheden (zowel bij de uitgever als extern) moet breed gedragen zijn binnen de redactie, en met name binnen onderzoeksredacties die sensitieve onderwerpen onderzoeken. Aan dit onderzoek is een toolkit toegevoegd waarin de mogelijkheden voor ondersteuning buiten de redactie zijn uitgewerkt.
- **Wees bewust van de risico's bij publicaties in internationale samenwerkingsverbanden.** Het is van belang dat er duidelijke afspraken gemaakt worden over het voorkomen van juridische risico's in internationale samenwerkingsverbanden, zeker in hoge risicolanden zoals het Verenigd Koninkrijk of de Verenigde Staten.

Toolkit voor journalisten en media

Voorzieningen voor juridische bijstand

- **Balie Persvrijheid:** ondersteunt freelance journalisten, kleine uitgeverijen en lokale omroepen die te maken krijgen met juridische procedures. Daarnaast biedt de Balie Persvrijheid rechtshulp en advies bij juridische bedreigingen vóór en na je publicatie. De Balie is een initiatief van de Nederlandse Vereniging van Journalisten (NVJ) en het Persvrijheidsfonds.

Juridische kosten / verzekeringen

- **Persvrijheidsfonds:** via het Persvrijheidsfonds worden journalisten en media financieel ondersteund. Het doel van de stichting is om juridische procedures met een principieel karakter, die het de journalistieke beroepsgroep mogelijk maken om in zoveel mogelijk vrijheid haar werk te kunnen doen, te beginnen en te ondersteunen.
- **Reporters Shield:** Reporters Shield is een lidmaatschapsprogramma voor media organisaties om zich te kunnen verdedigen tegen juridische procedures. Als media betaal je een jaarlijkse bijdrage wanneer je lid wordt van Reporters Shield. De bijdrage is afhankelijk van de grootte en budget van het medium. Wanneer je dan geconfronteerd wordt met juridische procedures na aanleiding van een publicatie, dekken zij onder voorwaarden de kosten voor juridische vertegenwoordiging.
- **Media Freedom Rapid Response:** een Europees netwerk dat financiële ondersteuning biedt aan journalisten en media wanneer zij geconfronteerd worden met juridische procedures naar aanleiding van hun werk. Daarnaast bieden zij ook ondersteuning en advies voor andere dreigementen zoals online intimidatie en fysieke aanvallen. Free Press Unlimited is als Nederlandse organisatie onderdeel van dit netwerk.

Juridische kosten in het buitenland

- **Reporters Respond:** ondersteunt journalisten en media wereldwijd wanneer zij geconfronteerd worden met repressie, intimidatie, en juridische druk. Nederlandse journalisten die geconfronteerd worden met juridische procedures of dreigementen in het buitenland, kunnen aanspraak maken op het fonds.

Online intimidatie en fysieke aanvallen

- **PersVeilig:** PersVeilig is een gezamenlijk initiatief van de NVJ, het Nederlands Genootschap van Hoofdredacteurs, de Politie en het Openbaar Ministerie en heeft tot doel de positie van journalisten te versterken tegen geweld en agressie op straat, op social media en tegen juridische claims.
- **Veiligheidsplan:** PersVeilig heeft onder andere een veiligheidsplan ontwikkeld als leidraad voor leidinggevendenden/werkgevers/opdrachtgevers om gedegen veiligheidsbeleid te ontwikkelen.
- **Incidenten melden:** PersVeilig roept journalisten op te allen tijde melding te doen bij PersVeilig als ze zich onveilig hebben gevoeld tijdens het uitoefenen van hun werk. Of er sprake is van een strafbaar feit doet bij een melding niet ter zake, het gaat om jouw gevoel van veiligheid als journalist.
- **Veiligheidstrainingen:** Via de trainingen van PersVeilig, krijg je praktische tips om je werk veiliger te kunnen doen, wissel je ervaringen met collega's uit en oefen je hoe je kunt omgaan met verschillende soorten agressie.

Free Press Unlimited

Weesperstraat 3
1018 DN Amsterdam
The Netherlands
T +31 20 800 0400
info@freepressunlimited.org
www.freepressunlimited.org